

RENÉ MARAN MAGYARORSZÁGON

MEGJEGYZÉSEK A BATUALA ÚJ KIADÁSÁHOZ

BIERNACZKY SZILÁRD

Az afrikai irodalom, amint az mára már köztudott – leszámítva most az ókort és a középkort (lásd a berber származású, bár ógörögként számon tartott író, Apuleiust, az ugyancsak berber eredetű Szent Ágostont, a teológust, a hozzájuk hasonlóan berber születésű arab kútforrásokat, Ibn Battutát, Ibn Khaldunt, vagy a hasonlóképpen berber származású, majd pápai rabszolgaként olasszá, utóbb mondhatni keresztény európaivá lett, majd végül ismét iszlám hitű észak-afrikaiként a történelemben vesző Leo Africanust¹), elhurcolt rabszolgák, pontosabban Európába vagy Amerikába került szerencsés sorsú, kiemelkedő képességű, tanulási lehetőséget elnyerő afrikaiak önéletrajzi írásaival (Ignatius Sancho, 1729–1780, Olaudah Equaino, 1745–1797, Ottobah Cugoano, kb. 1757–1791² stb.) kezdődik a 18. században.

Az önéletrajzi jellegű írások a 19. században megszorodnak, majd a 20. század első felében megjelenik soraikban a *life story* is, amelyet az jellemez, hogy írástudók (zömmel fehérek, de – főleg Dél-Afrikában – néhány esetben helybeli afrikaiak is) lejegyzik, és persze utóbb közreadják egy-egy írni-olvasni nem tudó kivételes személyiség (főnökök, később, már a 20. század közepétől akár egyszerű öregek, férfiak és asszonyok) szóban elmondott *élettörténetét* (lásd mindenekelőtt a még a 19. század végére visszavezető hausza élettörténetet: *Life and Travels of Dorugu*, 1885³). „Igazi” regény, amely az európai kultúra vérkeringésébe is bejut, ekkor még csak fehér afrikaiak kezéből kerül ki (lásd: Olive Schreiner dél-afrikai angol írónő, 1855–1920, Stuart Cloete dél-afrikai búr író, 1887–1976⁴).

A többnyire dél-afrikai bantu nyelveken a 20. század első évtizedeiben megszülető prózairodalom („bantu aranykor”), amely gazdag és nagy értékű adaléknak számít, a maga korában elszigetelt maradt, csak sok évtizedes késéssel válik (el)ismertté az adott országok határain túl, főleg angol nyelvterületeken. E tekintetben mindenekelőtt az eredetileg szoto nyelven megszületett, majd angol, francia, sőt, utóbb zulu nyelvre is lefordított művet, Thomas Mofolo 1876–1948 kulcsregénynek is tekinthető *Chaka* c. prózai alkotását⁵ kell említenünk, amely 1909–1910-ben íródott, első kiadása szoto nyelven azonban csak 1925-ben (angol fordításban 1931-ben, francia nyelven 1940-ben) jelent meg, valamint nem feledkezhetünk meg a csvána származású Solomon Thekiso Plaatje 1920-ban elkészült, 1930-ban kiadott nevezetes, *Mhudi* c. regényéről sem, amely az első afrikai által angol nyelven írott regénynek számít.⁶

Persze hozzá kell tennünk, hogy a gazdag afrikai meseanyag a könyv- és folyóirat-kiadás háza táján már a 19. század első felében megjelenik angol, francia,

portugál, sőt német, spanyol és olasz nyelvű országokban. És e század végére sok más értékes szöveg-antológia mellett immár kitűnő kétnyelvű gyűjtemények – lásd például, Henry Callaway 1868, 1870 zulu–angol, Heli Chatelain 1894 mbundu–angol⁷ gyűjteményeit stb. – is napvilágot látnak.

Végül is, ha nagy vonalakban próbáljuk meg felvázolni a bennünket közelebbről foglalkoztató szubszaharai (vagyis a kontinens Szaharától délre eső több mint 40 országban létrejött) „valódi” afrikai irodalom történeti vonulatát, akkor azt kell mondanunk, igazából csak az ötvenes–hatvanas évek hozzák meg az afrikai irodalom virágba borulását, nemzetközi megismerését és elismerését.

Lényegében egyetlen kivételt ismerünk, éppen René Maran *Batuala* című regényét, amelyet egyébként tőle még néhány más jeles prózai munka követett, és amely nemcsak az ötvenes éveket előzi meg egy fél évszázaddal, hanem 15–20 évvel a négritude napvilágra kerülését is. (S az amerikai néger írók, az ún. haarlemi alkotók prózai munkái is csak Marant követően látnak nyomdafestéket.)

De íme, az afrikai irodalom megszületésénél ott bábáskodik a magyar irodalom is, amennyiben Kosztolányi Dezső egy évvel a mű megjelenését (1921) követően, vagyis 1922-ben közreadja Maran könyvét magyar fordításban, sőt egy jegyzetet (korabeli műfaji megjelölése szerint *tárcát*) is készít a könyvhöz.

* * *

Mielőtt azonban a Maran-regény magyarországi recepciójának tényeit feltárnánk, vessünk egy pillantást az afrikai kultúra, szokásvilág, szóbeli és írott irodalom hazai térfoglalásának tényeire, amely egyébként Európához képest jó száz év késéssel, csak a 20. század első felében következett be.

A magyar művelődés történetét szemügyre véve azt kell megállapítanunk, hogy évszázadokon át csak véletlenszerű érintkezéseink voltak Afrikával, mégpedig a török hódoltság kényszerű hatása nyomán, a török birodalom Észak-Afrikában hódítással megszerzett területeivel kapcsolatban. Pécsváradi Gábor szentföldi útját leírva (1520) még csak hallomásból ír Egyiptomról,⁸ illetve Kairóról. Bár közel száz évvel később Észak-Afrikában és Karthágóban is járt (két éven át utazott ott) Péchi Simon erdélyi kancellár (1565–1570 körül – 1642), híres naplója azonban elveszett, vagy lappang valahol. Huszthy György török rab, majd különféle török szolgálatokat ellátó írástudó (1500–1552) mintegy 60 lapnyi, máig egészében le nem fordított, latin nyelvű feljegyzése⁹ viszont fennmaradt, amelyben egyiptomi tartózkodásáról is szó esik.

De akár ennek a korszaknak „a rovására írhatjuk” a magyarabokat¹⁰ is, akik, ha igaz, janicsár magyar rabok Afrikába került leszármazottai (elsőként, ha igaz, 1935-ben Almásy László talált rájuk.¹¹

Márki Sándor (1884), Jankó János (1888), valamint Tardy Lajos (1977, 1979, 1983)¹² és mások feltárásai nyomán tudunk viszont még a hat éven át a monarchia marokkói követeként működő, kiemelkedő jelentőségű történeti és nyelvészeti munkákat hátra hagyó Dombay Ferencről (1758–1810), továbbá a francia szolgálatban diplomata Tóth Ferenc báróról (1733–1793), a magyar robinzonként számon tartott Jetting Károlyról (1730–1790), a Dél-

Afrikába elkeveredett földrajzi író és térképkészítő Kindermann Károlyról (1744–1801), az ugyancsak diplomataként ismert és Tóth Ferenchez hasonlóan Egyiptom leírójaként számon tartott Geramb Ferdinándról (1772–1848). Ami a 18. század további eseményeit illeti, Benyovszky Móricra (1746–1786), nem hiszem, hogy különösebben szót kellene vesztegetni, történetét mindenki ismeri.¹³

A kettővel ezelőtti századforduló táján és a 19. században viszont megszapornak az újság- és folyóiratközlések (a magyar írott sajtó megeremtődésével párhuzamosan), amint az Afrikát célterületként választó vadászok, a kalandorságból vagy más célokkal odautazók, továbbá a mai fogalmaink szerint turistának minősíthető, világot látni vágyók száma is jelentősen megnövekszik.

Az első jelentős modernkori afrika(nisztika)i könyv magyar nyelven: Mungo Park, a Közép-Afrikába elsőként behatoló angol utazó nagyjelentőségű könyve, amely 1816-ban teljes szöveggel látott napvilágot a Kiss János szerkesztette *Nevezetes Utazások Tárháza* első köteteként.¹⁴

Az első folklórszöveg-fordítások (madagaszkári dalok) pedig Herder híres népdal-gyűjteménye utolsó, bővített és halála után megjelent változatából (ahová viszont egy francia költő és gyűjtő vegyes anyagú kötetéből kerültek be), jutottak érdeklődő író-szerkesztő-fordító kezekbe, és láttak napvilágot, de amelyeket azonban (eddigi tudomásunk szerint) vagy száz éven át nem követ újabb afrikai szóbeli művészeti alkotás lejegyzett szövegének magyar nyelvű közzététele. Az első fecskék az 1920-as évekre tehetők: Dénes Zsófia sokszor emlegetett, de soha kézbe nem vett kis fordítás-antológiájáról (1924, Cendrars nyomán), vagy Hevesy Iván általunk nemrégiben felfedezett írásáról (1928, amelynek forrásait azonban még fel kell tárnunk) szólhatunk itt. Többnyire megfélemezünk arról is, hogy Torday Emil népszerű utazási könyve (1924) végén is található egy viszonylag gazdag anyagú mesegyűjtemény. Aztán 1938 és 1944 között: József Attila, Tiszay Andor, Fónagy Iván, Radnóti Miklós különféle igényű és nagyságrendű folklórszöveg magyarításai jönnek fényre (pontosabban József Attila fordításai kéziratban maradnak).¹⁵

A második világháború utáni helyzet már ismertebb, bár például Vajda László mese-fordítás antológiája (1945) nem éppen a legismertebbek közé tartozik.¹⁶ 1957-ben Radnóti nagyszerű kötetének újrakiadásával indul meg az Európa Könyvkiadó *Népek meséi* sorozat, amelybe fennállása során mintegy tíz afrikai válogatás került be.¹⁷ De feltétlenül említést érdemel a Bodrogi Tibor – Karig Sára-féle, és a kontinens különféle népeit bemutató gyűjtemény (1961, *A csillagok szíve*), vagy a manding Szungyata eposz egy változatának magyar nyelvű kiadása (1983) is.¹⁸

Ami magát az írott irodalmat illeti, 1945 előtti időkből a már említett Schreineren és Cloeten (és persze Maran-on) kívül nincs mit említenünk. Az afrikai irodalom, főleg a prózai irodalom magyarországi kiadása lényegében az 1956 utáni időszakban indul meg, bár egyedüli fecskéként a dél-afrikai Peter Abrahams egy regénye már 1953-ban napvilágot látott a Szépirodalminál.¹⁹

* * *

Mindezek után rátérve Maran művének elemzésére, amely ugyan a Goncourt Akadémia 1921. évi díjazottja lesz, de hatalmas botrányt kavarr azzal, hogy veszi a

bátorságot, és – lényegében első alkalommal – igen kritikusan szembenéz a francia gyarmatosítás kiábrándító valóságával. S eközben ugyancsak elsőként, mondhatni, néprajzi pontossággal idézi fel a hagyományos afrikai közösségek belső életét. Vagyis nemcsak *igazi*, de *igaz* afrikai regény, ahogyan Kun Tibor az új kiadásban a könyv címét megadja.

De ki is valójában René Maran? Életrajzát kronológiai szempontból csak igen nehézkesen lehet felderíteni. A rendelkezésre álló adatok pontatlanok és ellentmondóak.²⁰

Mint tudjuk, francia guyanai szülőktől származik, de Martinique-sziget fővárosában, Fort-de-France-ban, más források szerint az oda tartó hajón született 1887-ben. Apja, Héménéglide Maran gyarmati kistisztviselő, akit utóbb az egyenlítő-vidéki Gabonba rendelnek ki családostul. S bár kideríthetetlen pontosan, hogy mikor (a rendelkezésre álló adatok teljes mértékben ellentmondóak), René vagy három vagy hét éves korában kerül el Afrikába, ahonnan néhány (négy?) év múlva tér vissza Európába (Bordeaux-ba) a szüleivel (vagy azok nélkül?). S az is lehetséges, hogy Maran mindjárt a francia városba kerül. Az már biztosnak látszik, hogy itt nevelkedik (bár nem könnyű a fehér környezetbe beilleszkednie), s végez elmélyült tanulmányokat (olyannyira, hogy egyesek utóbb egyenesen elfranciásodott négernek minősítik őt).

Ismét kissé ellentmondóak az adatok, de ha igaz, akkor középiskolai, majd jogi egyetemi tanulmányokat követően 1910-ben (vagy 1912-ben) ismét (vagy először?) Afrikába utazik. Ugyanis a francia fennhatóságú Ubangi-Sari (franciásan: Oubangui-Chari) területén (a mai Közép-Afrikai Köztársaságban) vállal (apjához hasonlóan) bennszülöttek ügyeivel foglalkozó (kis)hivatalnoki állást, ahol több mint egy évtizedet tölt el (egyesek szerint 25 évet, valójában vélhetően az 1910 vagy 1912 és 1925 közötti időszakot, bár az eseményeket ismerve valószínűleg ebben az időszakban is vissza-visszatért Franciaországba).

Az antillai író – akit egyébként Senghor a négritude előfutárának tekint, és hozzá hasonlóan sokan az első *igazi*, vagyis afrocentrikus néger regény megalkotójának (és tegyük mindig hozzá: továbbiaknak is, mégpedig egyedüli módon ezekben az évtizedekben, már amilyen művek a konkrét afrikai valóságot tárják elénk, és persze leszámítva most az amerikai vagy karibi írásokat) tekintenek – nemcsak a *Batuala* tényfeltáró, a francia gyarmatosítást végül is (saját bevallása szerint) némileg „letompított” eszközökkel, de mélyen elítélő mondanivalója (vagy a bevezető kemény kritikája) miatt került támadások középpontjába, de egy számára elmarasztással záródó pert is a saját nyakába zúdít. Ugyanis a hozzá hasonlóan fekete-afrikai Blaise Diagne, Szenegál szülöttje, aki ugyancsak kishivatalnokként kezdi (indulásként vámhivatalnok az egykori Dahomeyben), de utóbb óvatosabb viselkedésmóddal magasra emelkedve a francia nemzetgyűlés egyik első fekete-afrikai tagjává (1914–1934) lesz, bepereli Marant, mert az egy cikkében azzal vádolja meg, hogy a gyarmatosítók ügynökeként túlságosan szolgálai módon viseltetik a franciákkal szemben.²¹ Ez azon kívül, hogy súlyos pénzbüntetést és felfüggesztett börtönbüntetést hoz a számára, megfosztja őt az általa alapított *Les Continents* című

kétheti folyóirat főszerkesztői posztjától, amelyet állandó ellenőrzés alá vonnak a hatóságok a Diagne-per megindulását követően (1924 decembere után). Jóllehet e lapban szeretett volna afféle transzatlanti láncolatot kiépíteni frankofón, karibi és amerikai afrikai művészek között.

Nem kíméli azonban Maran például Romain Rolland-t sem a szerinte felületes Gandhi-könyve miatt (ezért ma persze indiai kutatók nagyrabecsülésüket fejezik ki iránta).²² De kritikával illeti André Gide-et is az afrikai irodalommal kapcsolatos véleménye miatt.

Aligha véletlen, hogy a nyitott szemű és liberális érzelmű Kosztolányi, aki mint a magyar Pen Klub egyik korabeli elnöke jelentős nemzetközi kapcsolatokkal is rendelkezett (mellesleg szembefordult a kizárólagossá tett, kultikus tisztelettel körülvett Adyval, messianizmussal, konzervativizmussal, konvencionálizmussal, nyelvi ismeretek hiányával vádolva őt), a hazai kulturális életnek a Horthy-korszakban érzékelhető folyamatos bezárulása ellenére ráérez René Maran fontosságára, és a Goncourt-díjas regényt lefordítja magyarra, amely két kiadást is megér (1922, 1924). Hogy mit gondol a regényről, illetve az európai irodalmi életben is igen újnak tekinthető jelenségről, azt saját maga fogalmazza meg (némi korabeli hetykeséggel – és persze az afrikai népek életformáját akkoriban közkeletű, bár az etnológiai szakirodalomban már erősen túlhaladott, vademberi furcsaságokkal körülhatárolt képek és képzetek útján megfestve). Mindemellett emberi rokonérzésekről tanúságot tevő sorait nem csekély megbecsüléssel követhetjük. Idézzük tehát két helyen (*Pesti Hírlap*, majd két nappal később: *Bácsmegyei Napló*) is közzétett írását teljes terjedelmében:²³

RENÉ MARAN

Milyen négereket láttam?

Egy orfeumportást, ki az aszfalt ivlámpafényében sűtkérezett, és sapkáját, egyenruháját oly önérzettel viselte, mint egy hadvezér. Egy bantu pincérleányt a párizsi vendéglőben, aki ruha nélkül szolgált föl, otthonosan. Egy orvosnövendéket, ki kezében a bonctani atlisszal tanulta a diáknegyedi kertben a csontok, izületek nevét. Nincs róluk operettes fogalmam, s nem képzelem el őket frakkban, sárga cipőben, de azért vajmi keveset tudok életükről. Utóbb egy tudós, ki évtizedekig élt közöttük, könyvet írt róluk, mely az útirajzok kalandos adomái helyett közelebb igyekszik hozni ezt a csenevész, boszorkányos fajtát, az asszonyokat, kik sok gyereket szülnek, agyoncsigázzák magukat, s karjuk majdnem a földig ér, mint a gorilláé, és a lusta, gögös férfiakat, kik reggel fölmásznak a pálmafára, megmetszik a hancsát, kiszopják a nedvét, aztán részegen lebuknak a földre, estig ott horkolnak. Néhány fénysáv az őserdő sötétjében. De mennyi titok lehet még, melyet egyáltalán nem ismerünk.

Az imént kaptam meg Maran Renének *Batouala* című regényét, melyet a Goncourt Akadémia megkoszorúzott, íme, a néger regény, a néger író. Bevallom, az utóbbi jobban érdekel, mint az előbbi. Egy ember, ki évezredek hallgatásából emelkedik ki és gyón, százötvenmillió társa közül először,

nekünk is hozzáférhető nyelven, egy afrikai lélek, ki fekete atyafiairól beszél, azoknak a nevében, kik sokkal többen vannak a földgolyón, mint németek, franciák, angolok együttvéve. Iskolája európai, eszközei azok, melyekkel a mai író él. Följegyezték róla, hogy diákkorában hetente harminc–negyven kötetet olvasott, s – szegény mohó, ki sok század mulasztását akarta pótolni – kötőhártya-gyulladását kapott. Úgy látszik azonban, kiheverte a műveltséget is. Most mint alkotó vall, tiszta, művészi céllal, ami nekem olyan meglepetés, mintha a madarak vagy az ásványok szólalnának meg.

Mindenekelőtt költő, ki tisztában van az írás mivoltával. Nem röpiratot ad ki a négerrek politikai harcáról. Ez rokonszenves. Csak éppen tollhegygel érinti bevezetőjében, hogy a gyarmatokon az emberek ezrei táplálkoznak a meg nem emésztett kukoricamagokból, melyeket a katonalovak trágyájából szedgetnek ki. Regényében egyaránt távol áll feketéktől, fehértektől. Arcokat, mozdulatokat, ösztönöket figyel. Az európaiak nagyon messze esnek tőlük, s vagy sunyi gazembereknek látják őket, vagy vajákosoknak, vagy nevetséges alakoknak, kik szemükön fekete, sárga, kék szemüveget viselnek, s lábukat utálatos bőrökbe varrják. Minden belülről történik ebben a könyvben. Egy öreg törzsfőnök feleségét elszereti a délceg, fiatal néger, mind a ketten barátságot színlelve, afrikai szertartás szerint készülnek a leszámolásra, aztán az öreg megsebesül a vadászaton, s a két fiatal a haldokló ágya mellett egymásé lesz. Egyszerű történet, de annyi mélabú van benne, mint a néger népdalokban, annyi erő, mint a néger szobrokban. A sivatag hétköznapjában jártam, halottam a süket csöndet, melyet csak álmos gongütések bongottak át, láttam a vityillóban ébredezni, ásítani, vakarózni a törzsfőnök urat, a szép, lapos mellű asszonyát, aki pipázott, a vihogó némberek perpatvarát, a kis, satnya kutyát, mely a szélre kaffogott, a gyöngytyúkot, patkányt, skorpiót, s a két vetélytárs ökreendező gyűlöletét, kik a halálra gondolva simán, udvariasan ódon hitregékkel szórakoztatják egymást, majd a halált, mely mindenütt ugyanaz. Ma már értem őket, ebből a mindennapi históriából, mely épp ezért döbbenetes, mert mindennapi. Ünnepet könnyebb rajzolni. A szaggatott, rövid mondatokból az őseMBERI bosszú vigyorog ki. Ezt így csak született művész írhatta meg.

Jólesik tudnom, hogy van néger író is, s úgy érez, lát, mint mi. Meghatottan gondolok reá. A lámpa fénykörében ül. Ha egy csöpp tinta hull ujjára a tollából, bizonyára töltőtollából, nem látszik meg rajta. Fekete keze pedig gyorsan – különösen, nagyon különösen – mozog a fehér papíron.

(Pesti Hírlap, 1922. március 5.)

Maran regénye, amely a következő években különféle európai és más nyelveken (német, spanyol, lengyel, orosz, svéd, kasztíliai, szlovén, cseh, dán, utóbb pedig angol, kikuju, török, braziliai portugál stb., sőt, még jiddisül is) napvilágot lát, kivált bizonyos rezonanciákat a magyar irodalmi-közéleti értelmiségiek köréből, bár kifejezetten könyvismertetésnek szánt reagálás eddig nem vált ismertté. Jellemző

módon főleg két folyóiratban, a *Nyugat*ban és a *Korunk*ban találtunk olyan írásokat, amelyek reflektálnak Maran opusára. Az előbbiben talán jóval „távolabbi” témák kapcsán. Így Laczkó Géza a női lélekről, testről s mindkettő díszeiről írott szarkasztikus cikkében (1923) írja a következőket:²⁴

„Csakugyan hideg ellen véd a ruházat a sarki tájékok felé, az eurázsiai tundrákon meg a Tüzföldön, csakugyan szeméremből ölti fel a közép afrikai néger nő a hold-változás bizonyos fázisaikor az egész természetét körülvevő sűrű sás-szoknyát, amiről is bővebben René Maran bájosan együgyű „véritable roman nègre”-jéből, a Batualából értesülhet a szemérmes olvasó. – De az eszkimó, ha jég-kunyhójába vonul, anyaszült meztelenre vetkőzik, a szőrös-bőr ruháját kiveti ajtaja elé a hóba, ahol csonttá fagy élősdijeivel együtt, s Batuala felesége egyébként megelégszik a fügefalevél szimbólumával.”

Színi Gyula viszont a Goncourt-díj hatáselemzését végzi el (1927), lényegében máig érvényes megállapításokkal, persze némi kritikai éllel. Mint írja:²⁵

„...ha egy ifjú regényíró a közismerten citromsárga kötetére ráhúzhatja a mandzsettát: *Prix Goncourt*, máról-holnapra hírneves íróvá lehet, és műve néha hihetetlen példányszámot ér el.

Így lett a múltban híres íróvá Claude Farrère *Nyugati bestiák* (Civilisés) című regényével, a Tharaud-fivérek *Dingley*-vel, újabban René Maran, a néger író *Batouala* című regényével...”

Ha már a Goncourt-akadémia díjazása felmerült, itt megtörve a kronológiát és időben előreugorva, egy másik írást kell 1932-ből felidéznünk, mivel abban a Színi megfogalmazta kritika sokkal élesebben vetődik fel. Just Béla ugyanis azt veti a zsűri szemére, hogy többnyire outsider-ek, vagyis tehetségtelenek kapják a kitüntetést, vele a lehetőséget nagypéldányszámú kiadás(ok)ra (és tegyük hozzá hasonló kiadásokat eredményező nemzetközi közfigyelemre):²⁶

A Prix Goncourt-rel állítólag fiatal és tehetséges írók regényeit jutalmazták s a nyertes, néhány ezer frankon kívül abban a kellemes megtiszteltetésben részesül, hogy «Prix Goncourt» szalaggal átkötött regényét egy-kétszázézer példányban dobja piacra szerencsés kiadója. A reklám nagydobja már november közepén megszólal; találgatnak, ajánlgatnak s leggyakrabban egy outsider kapja a díjat. Idáig még rendben lenne minden: a kiadóknak és az érdekkörükbe tartozó lapoknak joguk van előzetes reklámot csapni jó vagy rossz könyveiknek, az Académie Goncourt tisztos tagjainak is szabad meglepetést provokálni, mondván, hogy ők nem engedik magukat befolyásoltatni; a baj csak ott kezdődik, hogy választásuk az utóbbi években, szinte kivétel nélkül olyan regényekre esett, melyek vagy egy utazási vállalat ízléses és kedvetkeltő reklámjainak illenek be (*Batouala*, *Jérôme*, *Un homme se*

penche sur son passé, Malaisie) vagy, mint az idei *Mal d'amour*, az «irodalmi ponyva» remekei közé tartoznak. Szerzőjük egy-két év alatt eléri méltó jutalmát: a névtelenséget. Ki emlékszik ma René Maran-ra, a *Batouala* című néger regény szerzőjére?...

Just hasonló hangnemben ismerteti cikke további részében az azévi nyertes jelentélen művecskéjét, amely az egyik ismert kiadó fiának a próbálkozása. Viszont a *Korunk* egész cikksorozatban veszi célba olvasóit afrikai témájú, illetve Marant is érintő írásokkal 1928/1929-ben megjelentetett számaiban. Ráadásul az afrikai társadalmi problematikát különösen éleslátással felvető írásokkal (úgy látszik az erdélyi létezés sokkal nagyobb erővel teszi érzékennyé az embereket az alávettetés, a kiszolgáltatottság támasztotta súlyos emberi problémák iránt...).

Egy név nélkül megjelent írás (Jönnek a négerek, 1928. június) szinte a hatvanas éveket idézi harsogó szimpátiájával, Afrika iránti mély elkötelezettségével, az afrikai művészetek, az afrikai ember és mentalitás diadalútjának vizionálásával, amelyből persze René Maran említése sem maradhat el:²⁷

A négerek közelednek. Még ugyan nem puskával a vállukon, egyelőre csak művészetükkel. Legelőször felfedeztük plasztikájukat, aztán a ritmusuk hódította meg nagyvárosainkat, most már itt vannak táncukkal, sőt írásaikkal is. Ivan Goll írja: „A négerek meghódítják Páris, meghódítják Berlint. Már az egész kontinenst betöltik lármájukkal, nevetésükkel. És mi nem ijedünk meg, nem is csodálkozunk. Ellenkezőleg: a vén Európa összeszedi utolsó erejét, hogy tapsoljon nekik.”

Tegnap még sokan mondtuk: a művészet meghalt! Hogy a *mi művészetünk* halott, azt nem mertük kimondani. (...)

S mégis, miért panaszkodjunk? Itt vannak a négerek. Egész Európa banjójuk ütemére táncol már. Némelyek azt mondják: Szodoma és Gomorha ritmusa. Miért nem a Paradicsomé? Talán mind a kettő. Mert egy vég és egy kezdet bonyolódik itt egymásba. A néger-ballett diadala szimbólum. Egy négertrupp New-Yorkból, amelyet egy néger tart össze, amelynek egy néger írta a szöveget és a reggie-t, agyonvág mindent, ami ma művészetnek mondja magát Párisban. Ez a néger-ballett, ugyanabban a házban, amelyben öt éven keresztül az orosz és svéd-ballett a legvégső desztillátumát adták annak, amit Európa nagy muzsikusai, mint Sztravinszkij, nagy költői, mint Pirandello, nagy táncosai, mint Massin és a Pavlova Európa összes elmúlt évszázadaiból kipréseltek, nos mindezt most helyettesíti és pótolja a new-yorki néger ballett. És egyetlen egy okból: mert életet hoz.

A négerek életüket hozzák nekünk. Magukat táncolják. S a táncban önmagukat kifejezésre hozzák. Tánc ez a táncért. Az élet tánca, lélegzetfogytig. Az orosz ballettben figurákat, formákat, szimbólumokat táncoltak. Itt a tánc az élet eleme, amely nélkül nincs élet. Nem zenére táncolnak, hanem a zene játszik a táncra. Semmi más, mint tiszta taktus, ritmus.

Két éve éppen, hogy Josephine Baker a négertáncot New-York gettójából Európába hozta. Európa tapsolt, izgatta a mozdulat-újsága. Az elegáns világ egy nagy szenzációval lett gazdagabb. Mindenki járja a pucér kis fekete gyerkőcök táncát (...)

Ivan Goll már akkor megsejtette, hogy egy nagy probléma lép itt előtérbe: „A négerkérdés egész civilizációnk akut kérdése lesz. Így hangzik: Van-e a négereknek szüksége reánk? Vagy nem inkább minékünk van szükségünk reájuk?” Európa új művészetének nem egy jelensége igenlőleg felel a második kérdésre: a kultúrfaradt Európa művészete a négerekhez ment új értékeket keresni.

S az első kérdésre megadta a választ az egy év múlva, 1927 februárjában Brüsszelben tartott *kongresszus a gyarmati elnyomás és imperializmus ellen*.

„Ezen a kongresszuson, amelyen a világ összes elnyomott fajainak, az összes gyarmatoknak a képviselői jelen voltak, egy levélhordó a francia Kongóból, Lamine Senghor, aki pár héttel ezelőtt halt meg Párizsban tüdőbajban, mint a „Néger fajvédelmi bizottság” elnöke így fogalmazta meg a faji kérdést: „Mi a gyarmatosítás? A gyarmatosítás erőszaktevés egy nép jogán, hogy önmaga felett rendelkezessék úgy, ahogyan jónak látja.” A gyarmatosítás még több: egy nép minden kulturális sajátosságának széttagolása gazdaságpolitikai indokokból, anélkül, hogy az imperialista hatalmak a legkisebb kísérletet is tennék új kulturális értékek teremtésére. Ellenkezőleg: a civilizált Európa keresztény kultúr-apostolai a gyarmati diasporában az imperialista hatalmi-akarás tekintetnélküli és lelkiismeretlen csatlósainak mutatkoznak. A francia és a belga Kongóban a néger árucikk. Tíz órát dolgozik egy frank és ötven centimes napszámért. A hivatalos körökben szavát meg nem hallják, szellemi törekvéseit elnyomják, agyonhallgatják, nevetségessé teszik. A négerök önállósági törekvéseiről, amelyek pedig mindig konkrétebb alakot öltenek, a világ semmit sem tud. De: *a számlát már adják össze*. A kontó növekszik, s a nyugati filozófusok, akik a fehér faj alkonyát jósolják, jól tennék, ha romantikus csapongásaikat politikailag is alátámasztanák. Mert: a négernek nincs többé szüksége Európára, miután már dzsungel álmából a fehérek felébresztették.

Aztán megjelent Párisban az első igazi néger regény. René Maran néger író díjat nyerő néger-regénye: a *Batuala*. Ugyanazt mondja: az európai kultúra csak arra szolgál a négernek, hogy impulzust merítsen belőle valami eredeti, sajátosan egyéni alkotásra. Maran egészséges ősi ereje lebírja a mai szellemi Franciaország hatását, amibe először beleütközik, s új, sajátos stílusra gyűjti össze erejét. „Civilizáció, Európa büszkesége, ártatlanok mézárszéke... Királyságodat hullákra építed fel. Bármit is akarj, vagy tégy, hazugságból élsz. Jöttödre könnyek hullanak, s a fájdalom kiált. Te vagy a hatalom, amely a jog előtt jár. Nem fákllya vagy, hanem tűzvész. Amit megérintesz, halálra van ítélve...” Így vádol a könyv, s a vád igaz: ahol a fehérek megjelennek, ott a vidék letarolva nyomort terem, éhség és szegénység és betegség, ott megtizedelve a lakosságot, mert nyereség kell az idegen tulajdonából...

S Claire Goll megírja a fehérek között, fehér nővel élő regényét (*Der Neger Jupiter raubt Europa*, kiadta a Rhein-Verlag Baselben). A történet egyszerű. Egy fiatal svéd nő beleszeret a francia gyarmatügyi minisztérium fekete államtitkárába. Hozzá megy feleségül, s az európai felületesség és afrikai intenzitás konfliktusát egy házasságtörésbe menti, amely Desdemona véget hoz számára. A néger természetes tökéletessége az, amit az európai nő nem bír el. Claire Goll a néger lélek megértésének eddig még el nem ért mélységeire hatol le a lélektanilag nagy lendülettel megírt könyvben. A probléma marad: a négerek jönnek. *Sőt* már itt vannak! „Nehéz harc lesz”, írja René Maran.

Hasonlóan erőteljes társadalomkritikai élel íródott az E. J. jelzetű másik itt idézendő cikk (1928. november), amely már címében is a nagy francia értékfogalmak – fraternitét, egalitét – középpontba állításával igyekszik rávilágítani azokra a sajátos ellentmondásokra, amelyek a gyarmatok életében jelen vannak:²⁸

„(...)

Gyakran szemére hányják a fehéreknek, hogy az egyenlőséget, amit otthon prédikálnak, lábukkal tapodják, mihelyt egy anektált ország vagy egy gyarmat lakosáról van szó. Nem egyszer figyelmeztették azokat, akik kitüntetésekkel és érdemrendekkel akarják begyógyítani azokat a sebeket, amelyeket erőszakossággal és brutalitással ütöttek, hogy édes-keveset jelenthet a becsületrend szalagja annak a tisztviselőnek, akinek 300 alantasa van, ha ennek a háromszáznak a fizetése... 50 százalékkal kevesebb az európai hivatalnokénál – ugyanolyan munkateljesítmény, ugyanolyan iskolázottság mellett (...) Mély benyomást kell tegyen például az a tény, hogy egy európai francia, ha százszázalékos rokkant, kb. 11 ezer frank nyugdíjat kap évente, míg az ugyanazon a harcmezőn, ugyanazon zászlóért megcsonkított és ugyancsak százszázalékos rokkant katonának, ha színes, csak 1200 frankra megy az évi nyugdíja.

Úgy látszik, oly fáradhatatlan embernek, mint René Maran vagy Madagaszkár volt kormányzója, Augagneur ismételt kérései és figyelmeztetései végre elérték a legmagasabb helyeket. Legalább is, hogy nem zárkoznak el ily jogos figyelmeztetésekkel szemben, azt most bebizonyították egy elhatározásban, amely semmi kétséget sem hagy többé hátra, hogy meg jó szándékuk van a gyarmatokban igazi, testvéries egyenlőséget teremteni.

Eddig a bennszülöttet, aki a törvények ellen oly mértékben vétett, hogy a bíróság halálra ítélte, felakasztották. A kolonizálók civilizált országában azonban ily esetekben a guillotine szokásos. El kell ismerni, hogy itt olyan kedvezés történik, amely a demokrácia eszméjével nem egyeztethető össze. Miért akasztassék fel a vétkes marokkói, amikor az őt protegáló francia a guillotine előnyeit élvezzi?

Így született meg az elhatározás és emeltetett törvénnyé, hogy fehér és fekete, kolonizáló és kolonizált között nem szabad, hogy többé különbség legyen,

amikor halálbüntetésről van szó. Mit fizetékülönbség, nyugdíjmegrövidítés és egyéb bagatell – egyenlőség a halál és az örökkévaló arca előtt, aki azt mondotta: Nincs se kicsiny, se nagy közöttetek. Mind testvérek vagytok...

Nyolc nappal ezelőtt fejezték le Casablancában az első bennszülöttet. Monsieur Deibler személyesen jött el Párisból, s két segédjével végezte a ceremóniát.

És itt mutatkozott meg megint, amit az összes gyarmat-szakemberek állítanak: a bennszülött természeténél fogva hálátlan. Aki azt gondolná, hogy Casablanca népe a gesztusban rejlő nagylelkűséget elismeréssel fogadta, erősen téved. Csak nagy fáradtsággal lehetett a lakosság nyugtalanságát gátak közé szorítani, s másnap a kormánynak fájdalmasan kellett tapasztalnia, hogy tiltakozó gyűléseket hívtak egybe azzal a szándékkal, hogy nyomást gyakoroljanak a kormányra avégett, hogy vonja vissza a guillotine-t, s a halálraítélteket föbelövésével végeztesse ki.

A mozgalom oka vallásos: a Korán ugyanis azt tanítja, hogy Mohammed az elhunytakat hajuknál fogva húzza be a Paradicsomba... Erre a részletkérdésre tényleg nem gondoltak a törvény referensei.”

Egri Viktor (1928. november) viszont sajátos irodalmi kérdést vet fel jegyzetében: arra keresi a választ, miért veszett el a modernizálódó világban (a föld, a környezet, az emberek mind teljesebb megismerése következtében) az egzotikum. S az új források keresése közben ő is a néger művészet és René Maran partjainál köt ki.²⁹

„(...) A föld geográfiai megismerése lassan az egzotikum elvesztéséhez vezetett. A földgolyó kisebb lett és ezen az apróra zsugorodott glóbuszon könnyebb volt minden újnak a végére járni. A távol elérhető lett, a végletkereső csakugyan a véghez ért és nem volt tovább. (...) A romantika nézőszögéből nem egzotikum többé a technikai élettempónk utánczója, szokásaink majmolója – az autózó drúzfőnök, a frakkot öltő szenegálnéger, a Mauser puskát megismerő busmanvadász, a new-yorki Haarlem százezer feketéje inkább szánalmas figura, mint romantikus hős, *amíg az író nem kereste meg ennek az egzotikus életnek mélyebb adottságait és nem próbálta megérteni és megismerni az egzotikus népek lelkét.*

Itt új távlatok nyílnak. Az elveszett földrajzi távol helyett meglepően új út nyílik, mely a romantika újjáéledéséhez vezet. Az író a civilizáció csődjének felérzésével odaérkezett, hogy az egzotikum mélyére kezdett nézni és vágyait például egy néger hősnőn át próbálja érzékeltetni. Az európai lélek a néger néplélekhez menekül, és abba költi bele vágyait, álmait. Magától értetődő, hogy európai, vagy európai iskolán nevelt amerikai fehér író itt csak fél munkát végezhet. A romantika újjáébredésének nagy munkája a néger művészekre maradt.

Az irodalom ma a négerromantika bélyegét viseli magán. A jazz és a néger tánc után, kezdünk lelkesedni a feketék líra és regény-költészetéért. Kezdődött René Maran *Batuala* című Goncourt-díjas regényével, melyben Afrika rejtett varázsa tárult elénk. Idegen ízek, idegen színek keverődnek itt, a forma

európai maradt, de a mondanivaló új. Az elfranciásodott Marant az amerikai négerírók légiója követte. (...)”

A felvidéki Fabri Zoltán (mindenkori kommunista hitvallásához méltóan) nem az egzotikum forrásait keresi, hanem a modern kor társadalmi valóságát helyezi célkeresztbe tanulmányában (1929. július), elemzéseivel a polgári Európa kulturális értékeinek kiüresedését és várható pusztulását igyekszik megrajzolni. Eközben ő is belebotlik Maran regényébe (bár ő ráadásul még az író egy másik regényét is ismeri!), amelyet a következő formában közelít meg:³⁰

„(...) A néger René Maran regényei már valóságdokumentumok. Az európai kritika annak idején szuperlatívuszokkal köszöntötte a Batuala irodalmi szépségeit, csak a lényegét nem akarta észrevenni, a vádat, az ítéletet „Civilizáció: trónusod holttestekre épült. Akármit teszel, csak a hazugságból élsz. Ahol te megjelenysz: könnyek peregnek és fájdalom ordít. Te nem vagy világító fáklya, de mindent elégető pernye. Amit megérintesz, az meghalt”. Batuala és kutyájának Dsumának a története ma már közös címet visel: Afrika lelke. És Afrika lelke kreaturális naivságában a maga javára dönt. „A fehérék? Csak hazudni tudnak. Tudatosan, úgy ahogy más ember lélegzik. Ezért és csak ezért vannak előnyben velünk szemben”. Regény: nyugtatja lelkiismeretét a „jó európai”. Akinek valóságdokumentum kell, az olvassa el elejétől végig a gyarmati elnyomatás és imperializmus elleni liga brüsszeli kongresszusának jegyzőkönyvét...”

Aprócska művelődéstörténeti csemegékkal tudjuk kiegészíteni az eddigi képet. Nagypál István a párizsi világkiállítás idején lezajlott két írókongresszus némely pillanatait idézi fel. Íme, ezek a képek tárulnak elénk – szinte egy irodalomtörténeti freskó-sorozat formájában – a Pen Club programjairól szóló beszámoló nyomán:³¹

A Pen-Club üléseit az előkelő unalom szellője lengi át. Jules Romains szórakozottan elnököl (...) Még Marinetti szokott bohóckodásai sem üdítik fel a gyülekezetet. Mindenki tudja, ha nem is árulja el, hogy amiről szó esik – új stílus, nemzetközi kultúracsere – pusztába lehelte szó. (...) Az egyedüli érdekes, a napi politika, számúzve van a Club programjából. A Théâtre St. Martin körül, ahol a hosszúnevű egyesülés tartja két estén át záróülését (...) A nézőtérén feltűnnek a kisebb csillagok: Tristan Tzara, J. R. Bloch, Leon Moussinac, fenn a karzaton elbújva a szerény Bölöni György. Benjamin Crémieux a Pen-gyűlés után itt is körülhordozza villogó fekete szakállát. Heinrich Mann elnököl; testes, tanáros alakja mennyire hasonló és mennyire más, mint testvérének, Thomasnak szuggesztív figurája! Tőle jobbra – jó rendezői ötlet – három néger, René Maran, a szénfekete közép-afrikai francia író, Langston Hughes, amerikai költő és Nicolas Guillen, a kubai spanyol költő. Közöttük világít Karin Michaelis őszes-szöke, jóságos arca. A háttérben Garcia Lorcának, a legnépszerűbb spanyol költőnek óriási arcképe takarja. (...)

Még e sajátos kongresszusi színpadon is apróbb, mégis csak érdekes adat a következő jeladás René Maran és a magyarok kapcsolatáról, amely nem más, mint Forbáth Imre egy rövid képeslapnyi üdvözlése és értesítése az ugyancsak nagy Párizs-járó, de akkor éppen itthon tartózkodó Illyés Gyulának:³²

„Párizs 21, VII. 1938

Kedves Illyés!

Szeretettel köszöntünk és sokat gondolunk rád Forbáth, Gereblyés, Szekeres, René Maran, Ján Robponičan, Amadeo Ugolini, Langston Hughes, Vítězslav Nezval, Tristan Tzara, Rudolf Leonhard (és egy olvashatatlan, valamint egy sűrűn áthúzott aláírás) – címzés: Illyés Gyula szerkesztő, Budapest, Vilmos császár út 31., Nyugat.”

Maran alakját és művészetét a második világháború után sem övezi magyar részről túlzottan nagy figyelem. Keszthelyi Tibor természetesen foglalkozik vele az 1970-es *Helikon* Afrika-különszámban megjelent és a Négritude-del foglalkozó tanulmányában, azt írja, hogy Senghor és társai:³³

„...A francia irodalomból sem olvashattak ki sok jót. Voltaire, Mérimée, Balzac, Maupassant, Dumas műveikben az afrikai figurákat bizonyos lenézéssel kezelték. Nem véletlen, hogy a martinique-i születésű, de gyermekkorra óta Franciaországban élő René Maran *Batouala* c. regénye (1921)... valóságos botrányt keltett: ez volt az első regény, amelyben lelepleződnek a gyarmatosítók módszerei, a szerző néger mentalitással nyilatkozik Afrika európai megszállásáról. Öntudatos afrikai tanárok ebből mondtak tollba helyesírási gyakorlatokat az iskolákban...”

Ugyanakkor Keszthelyi írásából kiderül, hogy miközben Senghor, mint említettük, Marant a négritude előfutárának tekinti, éppen általa (is) az antillai író a harmincas években formálódó irodalmi mozgalom részesévé válhat.³⁴

„...A Quartier Latin kávézóiban és René Maran lakásán élénk viták folynak. A francia képzőművészek egy csoportját, Picassót is, már korábban megragadja az afrikai szobrászat...”

Keszthelyi könyvében (1971) mintha folytatná a tanulmányban megkezdett gondolatokat, részben kicsit bővebben kifejti véleményét magáról a regényről,³⁵ másrészt véggéppen összeköti Maran lakását a négritude leendő vezérkarával:

„...Az afrikai jellemeket torzítás, karikírozás nélkül ábrázolta, humorral, de anélkül, hogy nevetségessé tette volna őket. Érzelmekben és gondolataikban olyanoknak mutatta őket, mint az európaiakat. Egyszóval emberségüket domborította ki. A regényt egyszerűen nem bírta elviselni a francia közvélemény...”

„...A harmincas évek közepén René Maran lakása szolgál Párizsban irodalmi szalonként. Gyakran megfordul benne Leopold S. Sengor, Léon Damas, Aimé Césaire, akik a harmincas években közvetlen kapcsolatot teremtenek észak-amerikai társaikkal...”

Bár Gergely Ágnes nem írt teljes afrikai irodalomtörténetet, egy igen fontos monográfia fűződik a nevéhez, amelyben a nigéri ibo költő, a Petőfihez vagy Radnótihoz hasonlóan vértanúhalált halt Christopher Okigbo költészetét elemzi. A bevezető fejezetek egyikében René Maran párizsi szalonja, mint a négritude születésének színhelye mindemellett ebben a könyvben is felbukkan, hasonló színezettel mint Keszthelyinél.³⁶

Kun Tibor, a regény újrafordítója, mint kiváló frankofonista írta a szócikket Maranról a *Világirodalmi Lexikon* számára, amely persze terjedelmi okoknál fogva szinte csak a művek felsorolását tette lehetővé. De egy talán még ugyancsak a nyolcvanas évekre visszatekintő tanulmánya, amely legutóbbi gyűjteményes kötetében (2012) jelent meg, aprólékosan elemzi Maran regényét (francia források alapján).

Anyaggyűjtésünk még három forrásra terjedt ki. Az első a Maár Judit és al. írta és szerkesztette új francia irodalomtörténet (2011) egy kisebb fejezete, amely *Az első „igazi néger regény”*: René Maran *Batualája* címet viseli. Ebben néhány tárgyi tévedésen kívül (pl. Maran nem Kongóban, hanem Oubangui-Chariban töltötte el a regényei megírásához szükséges éveket, vagy nemcsak az *első francia*, hanem *általában az első* regény, amely a feketék szemével látja a világot) a bemutatás helyénvalónak tűnik.³⁷ Sőt a frankofón afrikai irodalom (véltetően Tóth Réka tollából származó) rövid ismertetésében hasznos megjegyzés, miszerint Maran folyamatos hatást gyakorolt a gyarmati lét feltárását célzó leírások megszületésére és szemléletmódjuk kialakítására.³⁸

Hogy ez milyen nagyjelentőségű és távolra mutató tette vagy inkább hatása írónknak, mutatja Chinua Achebe esete, aki megítélésünk szerint is Nobel-díj nélkül maradt Nobel-díjas író, már ami művészetét és világméretű kisugárzását illeti. És éppen Achebe a legméltóbb folytatója és kiteljesítője annak a törekvésnek, hogy Afrika sajátos világát belülről kell felmutatni. Legyünk őszinték, minden bizonnyal Maran indulataival közelít egyszer csak (a Batuala után vagy 60 évvel) hirtelen támadt ötlettel Joseph Conrad nevezetes regényére, a *Sötétség mélyén*-re, rasszistának bélyegezve a lengyel származású angol klasszikust. Talán részben okkal teszi, hiszen e könyvben egyértelműen fény derül az európai behatolók brutalitással vegyült meg-nem-értésére. Más kérdés persze, hogy Conrad regényének céltáblája (akarva vagy akaratlanul) éppen az európaiaknak ez az elfogadhatatlan viselkedésmódja, amelybe a brutalitás és a meg-nem-értés mellé a harácsolás is felsorakozik (lásd az elefántcsont szinte egyfajta központi jellé, emblemikus elemmé növekvő ismételt emlegetését). Ez pedig vélekedésünk szerint erőteljes művészi (irodalom-ábrázolási) ösztönzés abban az irányban, hogy Afrikát nem leigázni, hanem megismerni és felemelni szükséges (legalábbis addig, amikortól ezt a felemelkedést már maguk az afrikaiak is el tudják végezni).³⁹

Természetesen Simor András is tudja, hogy ki René Maran. Ez azonban nem az általa összeállított antológiából (Néger kiáltás, 1972) derül, hanem akkor, amikor egy, a Filmmúzeumban sorra kerülő kubai filmsorozathoz ír jegyzetet a Filmvilágba, 1982):⁴⁰

„A húszas, harmincas években a világ néger dallamokkal volt teli, Európa fölfedezte a néger művészetet. Leo Frobenius *Fekete Dekameronját* Blaise Cendrars *Néger antológiája* követte, Apollinaire, René Maran Afrikára figyelt, akárcsak Modigliani, Picasso, Braque. Ez a törekvés Kubában valódi gyökereire talált, a kubai zenészek, költők, írók számára lehetőséget teremtett a kubaiság művészi megfogalmazására.”

Ha napjaink világába fordulunk, egy furcsa és meglepő jelenséggel találjuk magunkat szemben: az Internet magyar nyelvű anyagait böngészve ugyanis blogok sorába ütközünk, amelyekben (napjainkban) emlegetik Marannak ezt az egyetlen magyarra fordított művét, többnyire igen pozitív reakciók közepette. Íme, néhány filológiai adatolás (és stilizálás) nélküli vélemény:

Kultúrtörténeti jelentőségű könyvet tarthat kezében a Tisztelt Olvasó: a Batuala című regény volt a Magyarországon megjelent (*első*) afrikai témájú szépirodalmi alkotás. A Kiadó (Légrády fivérek) a címlapon – kissé hatás vadász módon – „néger regény”-nek (*ezt a szerző írta rá, igazi melléknévvel egyetemben!*) nevezte a könyvet, voltaképpen találó kifejezés. De feltüntették a fordító nevét is: Kosztolányi Dezső. Nem szükséges hát bizonygatni, hogy a Batuala igenis színvonalas könyv, nemcsak egzotikus tartalma miatt érdemes rá odafigyelni. (...)

René Maran jól ismeri Afrikát, ez kiderül a könyv minden mondatából. Tisztában van a földrajzzal, a néprajzzal, a történelemmel, Ubangi- Sari állapotaival. Ám a Szerző ennél jóval többet akar: megmutatni az Olvasónak az afrikai gondolkodásmódot, felvillantani valamit ebből a furcsa fogalomrendszerből, mely az európai számára teljesen idegen, ám a nyitott és befogadó ember érzékeli az idegen civilizáció megismerésének csodáját. S gyönyörködhet a tájban, a sok ismeretlen egzotikus növényben, a bozóttűz költői leírásában, szóval az egész regényben. (<http://konyvet ajanlok.hu/konyv/857-rene-maran-batuala.html>)

A cselekmény két szálon fut: Ubangi-Sari néger törzsei elégedetlenek a francia uralommal szemben, ám nem tehetnek ellene semmit. Maran plasztikusan mutatja be, hogyan tette tönkre a francia uralom az afrikai természeti környezetet, az itt élő népek természetes életterét. Az igazi nagy sztori a szerelmi szál. Batuala törzsfőnök egyik felesége, Jasszigendzsa, elcsábítja a törzs egyik tagját, Bisszibengit. A történet vége nem lehet más, csak halál. Hogy izgalmas

könyv a Batuala? Nincs jobb szó rá: sejtelmes, misztikus, lebilincselő! (<http://konyv-ajanlo.blogspot.com/2010/12/rene-maran>. – bejegyezte: Balint Peter)

– ...az afrikai könyv tényleg nem olyan izgalmas, de azért sokat meg lehet tudni belőle Afrikáról. Pőle azt, hogy... ha valaki meghal 8 napig kikötőzik egy fához... a főszereplő apja halálra itta magát, de legalább jókedvűen halt meg... egy nagy banzáj volt... transzba esve mindenki táncolt, eléggé szexuálisan... Batualának 8 felesége van. És végül is egy napja abból áll, hogy megtegye házastársi kötelességét... (<http://jucko.blogol.hu/?d=2007-2>)

Az utolsó, kétségkívül érdeklődést mutató, bár eléggé alpári blog-bejegyzést most viszont hadd ellenpontozzuk Krajnik Ildikónak a négritude-del foglalkozó tanulmányával, amelyre ugyancsak az Interneten találtuk rá. Egy, egyébként Marant nem érintő nagyobb tévedéstől eltekintve (nem Spengler volt hatással Frobeniusra, hanem Fobenius elképzeléseiből merített Spengler, lásd egyszerűen csak a Wikipédiát: *(L. F.) also later influence the theories of Oswald Spengler...*, más kérdés, hogy Spengler mindössze egyszer hivatkozik konkrétan Frobeniusra nagy könyvében), Krajnik jól látja a nemzetközi (amerikai, karibi) előzmények szerepét. És megfelelő áttekintést nyújt a mozgalom történetéről és elvi vonatkozásairól. Nem feledkezik meg természetesen Maranról sem. Más kérdés, hogy Maran élete nem abban az értelemben ellentmondásos, ahogy ő azt felveti. Ellentmondásossága, ha egyáltalán annak nevezhetjük, rendkívül erős ellenállásba ütköző társadalomkritikai türelmetlenségéből fakad. Így az általa megkritizált Blaise Diagne-nál sokkal inkább szembe került az egyébként kikerülhetetlen francia adminisztrációval és általában a franciákkal, vagyis azok akkoriban még igen széleskörű, Marant elutasító konzervatív rétegével.⁴¹

„A néger-afrikai irodalom már az 1920-as években felhívta magára a figyelmet, bár akkor még maga a négritude szó nem jelent meg, csak a köré kapcsolódó koncepció. 1921-ben René Maran számára a *Batouala* című regénye Goncourt-díjat hozott, amellyel hosszú időre beírta magát az irodalomtörténetbe, annál is inkább, mivel ő az első Goncourt-díjjal jutalmazott fekete szerző. Mindez nagy botrányt kavart, amelyet valójában a szerző személye és a regény előszava együttesen váltott ki. René Maran megítélése ellentmondásokkal teli élete miatt mindig vita tárgya volt: guyanai származású szülők gyermeke, aki a Guyanából Martinique felé tartó hajóúton született, majd Martinique-on nevelkedett. Édesapját, aki a gyarmati közigazgatásban (*administration coloniale*) dolgozott, Gabonba helyezték, ő pedig Franciaországba ment tanulni, majd a Francia Egyenlítői-Afrika közigazgatási tisztviselője (*administrateur colonial*) lett, tehát egész életében ingázott Afrika és Európa között. Betöltött posztja miatt közel állt a gyarmatosítókhoz, mégis meglepő leleplező előszót írt róluk. Bemutatja az Afrikában telepedett gyarmatosítók visszaéléseit, züllött, alkoholizáló életmódjukat, a

gyarmati közigazgatásban jelentkező korrupciót, s azt hirdeti, hogy a feketéknek saját kultúrájuk és saját identitásuk van. A mű cselekménye egyébként egy afrikai törzsi vezető, nevezetesen Batouala köré fonódik, aki rácsodálkozik a fehérek nagy mérvű térhódítására, a számára értelmetlen szokásaikra, életmódjukra, s mindezeket szatirikus hangnemben fogalmazza meg. A regény a sikerét valószínűleg annak köszönheti, hogy erre az időre már tudatosodott a franciák egy részében is, hogy a gyarmatosítás jótéteményeit dicsérő írásokat felül kell vizsgálni, s szembe kell nézni azzal, hogy a gyarmatosításnak árnyoldalai is vannak. Senghor René Marant a négritude előfutárának tartja.”

Józan Ildikó francia nyelvű tanulmányát ugyancsak az Interneten találhatjuk meg. Benne a fordítás-irodalom kérdéseiről esik szó. S Kosztolányi fordítása kerül egy mondatban említésre.⁴² Anyaggyűjtésünk eddig terjedt. Vélhetően a későbbiekben még további források is feltárhatók lesznek, mi más anyagra egyelőre nem találtunk rá.

* * *

De vajon miért nem Kosztolányi klasszikus fordításának kiadására kerül sor ismét? Miért kellett új fordítást készíteni ahhoz, hogy Maran regényét újra az érdeklődő olvasók kezébe adjuk? Erre a választ elsőként Nagy Lajos adja meg egy, a *Nyugat*-ban, 1925-ben megjelent cikke egy passzusával⁴³ (a cikk címe maga igen csak mellbe vágó: *Szabad-e, lehet-e ma írni a magyar írónak?*):

„Az igazi író mondanivalója szigorúan determinált, ő tehát nem vitetheti magát semmiféle árral, mert nem elégíthet ki sem egyéni, sem tömegkíváncsalmat, amennyiben az a kíváncsalm a mű lényegére, lelelkére vonatkozik – hacsak történetesen nem esik egybe a kíváncsalm és az író szándéka. (Például, Strindbergnek nem írható elő, hogy legyen derűs, még ha igaz is az a közkeletű megállapítás, hogy: a közönség ma nevetni akar!) Az igazi író mondanivalója legbelső énjéből fakad. Ha azt az ént felbontjuk, akkor annak tartalma: az író származása, gyermekkora, az a miliő, amelyben az étellel először találkozott, a legelőször magába szívott szimpátiák, a legelőször fölvert antipátiák, az ő első éveinek boldogsága és megaláztatásai, az első évek elraktározott emlékképei minden indulati feszültségükkel. Tehát René Maran, a néger író, aki gyermekkorában tiszta szívének szörnyű rémületei közben találkozott Martinique szigetén a fehér embernek a primitívebb színeseen elkövetett gonosztetteivel, soha, bármily eleve eltökéltség alapján sem írhatna olyan szellemű műveket, mint például az imperialista angol Rudyard Kipling indiai történetei. (Példa: Maran regénye, a Batouala, magyarul megjelent napilapban, azután könyvben is, súlyos kihagyásokkal!) Az író szigorú determináltsága nem felület, azt nem lehet levetni, mint ahogyan a kígyó leveti a bőrét, Maran gyermekkora és ifjúságának élményei csak olyan ember-és életlátásra adnak lehetőséget, mint amilyen a Batoualában megnyilatkozik.”

Nagy Lajos minden szikrázó jóindulata mellett is több mindenben téved: Marannak a regényhez vezető élményei nem a gyermekkorából, hanem érett kori, afrikai éveiből származnak (maga írja, hogy a Oubangui–Chari-ban töltött 13 – vagy 15 – év idején csiszolta, javítgatta első regényét minél hitelesebbé, vélhetően a napi élmények hatására...), másrészt a guyanai-martinique-i író ifjúsága Bordeaux-ban zajlott. Beszéljünk azonban inkább arról, ami nekünk fontos! A publicista zárójeles mondatából az derül ki, hogy a regény Kosztolányi-féle fordítása, ha igaz, részletekben is megjelent valamely napilapban. De vajon hol? Mi sajnos nyomát sem találtuk, de erre a kérdésre a Kosztolányi összkiadás szerkesztői sem tudtak választ adni....

És persze nem térhetünk ki az elől, hogy ne állapítsuk meg, Kosztolányi a regényt igen nagyvonalúan fordította le. A magyar szövegezés nagyon szép és hiteles megfogalmazású, csak itt-ott hat kissé régiesnek, persze ennek a jól olvasható magyarátnak a megteremtése a nagy írásművész számára nem okoz(hat)ott gondot. De az igazság az, hogy Kosztolányi bizony számos helyen összevon, máshol elhagy bekezdéseket, és egy fejezet valóban hiányzik a Légrády testvérek által közreadott 160 oldalnyi magyar változatból.

Mindjárt az első fejezetből itt példát adunk arra, hogyan maradtak ki lényeges mozzanatok a Kosztolányi-féle fordításból:⁴⁴

(Maran)

„Batouala songeait vaguement. Les cabris, les poules, les canards et Djouma avaient déserté son toit. Qu’attendait-il pour les imiter?

L’époque des „Ga’nzas” approchait. On y procède en public à la circoncision des jeunes garçons initiés au culte secret des „Somalés” et à l’excision des jeunes filles. Il n’était que temps, pour lui, de lancer les invitations qu’il aurait déjà dû faire. Il allait manquer à tous ses devoirs en atermoyant davantage. Ne l’avait-on pas chargé, du reste, d’organiser chez lui les réjouissances qu’il est de règle de célébrer en cette circonstance? Il ferait voir qu’il se dérobat à l’honneur qu’on avait fait, en sa personne, à l’un des principaux dignitaires des „Somalés” de la région!”

(Kosztolányi)

„Batouala gondolkodott. Dzsuma, a tyúkok, kacsák, bakkecskék elmentek. Érezte, neki is követnie kell példájukat. Aztán meg itt van már a körülmetélés ünnepe. Még senkit sem hívott meg. Ideje, hogy jóvátegye, amit elfelejtett.”

(Kun Tibor)

„Batouala révetegen álmodozott. A kecskék, tyúkok, kacsák és Dzsuma is elhagyta a kunyhót. Mire várt, talán hogy utánozza őket?

Közeledett a Ganzák ideje. Ilyenkor végzik a *szomalék* titkos kultuszába beavatott fiúk körülmetélését és a lányok megmetszését.

Ideje volt, hogy szétküldje a meghívásokat, amit már meg kellett volna tennie. Minden további halogatás csak feladatai elmulasztását jelentené. Egyébként, nem éppen őt bízták meg azzal, hogy nála rendezzék meg a vidám mulatozást,

ami szokás ilyen alkalmakkor? Szépen is nézne ki, ha kibújna a kötelessége alól, amellyel személyében a vidék *Szomálé*inak egyik legfőbb méltóságát tisztelték benne.”

Nem kívánjuk itt a példákat túlzottan szaporítani, de egy összevetéssel még érzékelteni szeretnénk azt is, hogy Kosztolányinál nemcsak afféle „összevonásokra” kerül sor, hanem a bekezdések eredeti szerzői rendszere is teljesen átfőrdődik,⁴⁵ az egybevetésre szánt részlet az eredetiben a negyedik, Kosztolányinál a harmadik fejezet végéről származik:

(Maran)

„La pluie s’est arrêtée. Les routes sont glissantes. De longues bandes de fourmis-cadavres, abandonnant leurs fourmières dévastées, les traversent. Longtemps, une prenante odeur de pourriture persiste après leur passage. Et presque sans crépuscule, c’est la nuit.

Lentement sortie de sa case en nuages, la lune parcourt le grand village des étoiles. Jaune, brillante, à peu près ronde, elle va. Nul halo ne la cerne. Les étoiles scintillent. Il n’y a plus que les étoiles, des milliers d’étoiles, et la lune.

Un oiseau nocturne fait: „Oubou-hou, oubou.” Les crapauds coassent toujours. Les cigales crissent et les grillons strident. Quelques lucioles, de loin en loin, déchirent l’air de leur feu vert et intermittent. Mais, à par eux, tout dort.

C’est la nuit.

Le vent est lent.

Il fait froid.”

(Kosztolányi)

„Az eső elállott. Síkosak az utak. Hangyatelemek hosszú sorai borítják, mert elhagyták feldúlt bolyaikat. Sokáig a rothadás édes illata terjeng utánuk. És majdnem alkony nélkül beesteledik. Prücsköl ciripelnek, szöcskék zizeregnek. Itt-ott néhány szentjánosbogárka zöld és váltakozó tüzével pötytyözi a levegőt. De rajtuk kívül minden alszik. Leszáll az éj. Halk szellő fújdogál. Hideg van.”

(Kun Tibor)

„Az eső eláll. Az utak csúszósak. Feltúrt lakhelyükről menekülő hullahangyák hosszú csíkokban kelnek át rajtuk. Vonulásuk után még sokáig orrfacsaró rothadás-szag terjeng a levegőben. És szinte átmenet nélkül leszáll az éj.

A hold lassan kibújik felhő-kunyhójából, és most végigvonul hatalmas csillag-faluján. Megy – ragyogó-sárga arca szinte szabályos kör. Fényudvar most nem veszi körül. A csillagok szikráznak. Már csak csillagok vannak, ezeryi csillag és a hold. *Ubu-hu, ubu* – huhogja egy éji madár. Brekegnek a békák. Kabócák cirregnek, tücsköl ciripelnek. Messze, távolabb szentjánosbogarak hasítják a levegőt zöld, fel-felvillanó fényükkel. De rajtuk kívül minden alszik.

Éjszaka van.
Lassú szél fújdogál.
Hideg van.”

Kosztolányi fordításának Nagy Lajos által felvetett hiányosságait pedig még azzal igazolhatjuk, hogy – amint már ez korábban felmerült, illetve ahogy erre a *Nyugat* kritikusai utalt – a harmadik (a történet menetében igencsak fontos szerepet betöltő, a szerelmi háromszög létrejöttét reálisan, de igen találóan ábrázoló, Marannál 14, Kun Tibor magyar fordításában 12 nyomtatott oldalnyi) fejezet pedig teljes egészében hiányzik.⁴⁶ (Persze ma már nem lehet kideríteni, vajon ez a Légrády Testvérek rövidítő igyekezetének következménye-e, vagy pedig esetleg Kosztolányi számos munkája közepette óvatlanul átlapozta a magyarból hiányzó oldalakat...)

Szeretnénk azonban hozzátenni, hogy bár az új fordítás mindezek alapján kétségkívül időszerűnek ítélnélhető, ez mit sem von le nagy írónk, költőnk és műfordítónk egykori szerepvállalásának rendkívüli történeti értékéből. Hiszen Maran mégiscsak már 1921-től bekerült a hazai művelődés sodrába, és ha halványan, de azóta is folyamatosan jelen van benne, ez egyképpen Kosztolányi ráérzésének és vállalkozó kedvének köszönhető (bár tényleges nyomát az írásos dokumentumokban állításunknak nem leltük fel, de mindenképpen úgy gondoljuk, a könyv lefordításának ötlete már indulásként az ő személyéhez köthető).

* * *

Maran magyarországi utóéletével kapcsolatban utolsó adataink arra vonatkoznak, vajon az antillai író írásaiból megjelent-e még valami az elmúlt évtizedek (évszázad?) során. Nos, két novellára és egy publicisztikai írásra találtunk rá. Az egyik novella (*A legszebb szerelem*, 1935) úgy véljük, számunkra érdektelen, mivel egy francia szereplőket mozgó átlagos szerelmi történetről van szó, amelynek cselekményvezetése, illetve melodramatikus befejezése (a szerelmében csalódott főszereplő nő öngyilkos lesz) nagyon is tucatszerű művészi megoldásokat hordoz. Annál érdekfeszítőbb az említett (és igen eldugott helyen, egy vélhetően kis példányszámú baloldali sajtótermékben, a *Munka* c. lap egyik 1929-es számában közreadott, tehát az eredeti megjelenése után nem sokkal napvilágot látó) publicisztikus írás, amely azokat az üldöztetéseket sorolja el, amelyeket a *Batuala* megjelenése után Marannak el kellett szenvednie (mellesleg a szerzőnek ebben az írásában nyomon követhető időbeli adatok jól kiegészítik, sőt, adott esetben módosítják, akár Kun Tibor, akár a jelen tanulmányban erről a korszakról megadott konkrétumokat). Itt most közreadjuk teljes szövegét, hiszen ahhoz rendes könyvtári utakon szinte lehetetlen hozzájutni:

RENÉ MARÁN
EGY FAJ HALÁLTUSÁJA

Ki nem emlékszik a Batuala-affërra hét évvel ezelőtt?

Csádban, Kumrában voltam akkor, a pusztaság kellős közepén. Minden postám puttonzszámra hozta a sértegetéseket kivágott újságcikkek alakjában.

Albert *Sarraut* gyarmatügyi miniszter megtagadta tőlem a Franciaországba való visszatérési engedélyt, nehogy védekezhessen!; szabad volt a vásár. Egyáltalán semmitől sem kellett tartaniok: sem helyreigazító nyilatkozatoktól a napilapokban, sem tanuk elküldésétől, sem sajtópertől. Túláságosan messze voltam.

Fajgyűlöletből, tudatlanságból, sőt szadizmusból, hivatalos jelszóra, az egész sajtó: a nagy-, a közép- és a kis-sajtó rám vetette magát, aki egyedül voltam.

Paul *Soudaij* a *Le Temps* hasábjain már azt kiáltozta, hogy vizsgálati bizottságot küldjenek ki ellenem az afrikai gyarmatra.

Azonban a gyarmatügyi miniszter jól tudta, hogy én az igazságnak csak egyik részét mondtam el, a teljes igazság még szörnyűbb lenne.

Számos intézkedés történt, hogy elfojtsák a botrányt. Arra készültek, hogy kijátsszák azt a két-három interpellációt, amelynek mérhetetlen visszhangja lett volna. Az idő telt. És bizonyos emberek felfogásában, akik a legkülönfélébb osztályokhoz tartoztak, úgy fordult a dolog, hogy lassanként már nemcsak azt tételezték fel, hogy „rossz francia” vagyok, hanem hogy hazudtam.

Valószínű, hogy ez a szóbeszéd a végén törvényerőre emelkedett volna, ha Albert *Sarraut* és azok a szervezetek, amelyeket ezidőtájt vezetett, be tudtak volna csalni abba a félhivatalos csapdába, melyet ellenem állítottak s amelyből csupán hullámat szedték volna ki.

Mert bármily hihetetlen is, ez nyilvánvaló tény, bebizonyított tény. Az az egy bizonyos, hogy a politikának ez a semmirekellője el akart tenni láb alól. *Daladier* gyarmatminiszter 1925-ben nyíltan bevallotta ebben a kérdésben és még sok másban legbűnösebb elődjének machiavellizmusát. Sőt két-három ízben *F. Gouttenoire de Toury* jelenlétében tartózkodás nélkül megbélyegezte azt az aljas kétszínűséget, mit Indochina volt főkormányzója tanúsított irányomban.

De az igazság igazság marad.

A gyilkosság mártírokat teremt sokszor, de nem csöndet. Az enyém semmi esetre sem akadályozta volna meg, hogy a „*la Porté Etroite*” nagy, változékony s különös írója Congóba ne menjen, s hogy visszatérve ne hallassa szörnyű kiáltását, melyet Franciaországban igyekeztek ugyan elnyomni, de az egész világ meghallotta:

„*Most már egy mérhetetlen panasz lakik bennem. Oly dolgokat tudok, mikbe bele nem nyughatok. Eddig nyugodtan éltem. Most már tudom: beszélnem kell...*”

Albert *Londres-t* sem akadályozta volna meg, hogy elmondja egy részét annak, amit tapasztalt és hallott a francia Afrikában.

Ki nem emlékszik arra az óriási feltűnésre, amelyet a *Párizstól Buenos-Airesig* híres szerzőjének a *Petit Párisi*én hasábjain megjelent nagy riportázs-cikkei keltettek a gyarmat-világban?

Kötetbe gyűjtve megjelentek ilyen cím alatt:

ÉBENFÖLD

(*A négerkereskedelem*)

Nincs ékesszólóbb, mint ez az alcím a maga borzalmas egyszerűségében.

Elég is volt, hogy a kolonializmus minden bevallott védője, minden gyalázatos bajnoka feltámadjon Albert *Londres* ellen.

Mit vetnek szemére?

Tévedéseket követett el, mondják egyesek. Munkája roppant hiányos, állítják mások. „Kötelessége lett volna” – írja nem ok nélkül Jean *Rabe* a *l’Ami du Peuple* egyik januári vezércikkében,

„kötelessége lett volna a dolgozó gyarmatosokat bemutatni, akik gyarmatbirodalmunk legigazabb művesei...”

Az Albert *Londres* által elkövetett hibák – s több jel arra vall, hogy nagy részük szándékos – talán jóvátehetetlenek?

Ezt semmiképp sem lehetne állítani.

Igaz, a legjobb riporter, a legügyesebb író sem láthat mindent, nem vehet észre mindent.

Sőt vannak rendkívül kényes tárgyak, melyekhez a legműveltebb utazónak is csak a legnagyobb óvatossággal volna szabad hozzányúlnia.

A néger lelket nem öntheti szavakba az első jött-ment. Sokáig kellett élnie a bennszülöttek között, ismernie kell, attól függően, mily gyarmaton tartózkodik, számtalan dialektusuk közül legalább egy igen jelentékeny néger tájnyelvet annak, aki meg akarja kísérelni, hogy behatoljon egyszerű külsejük mögé, belső életük igazi bonyolultságába.

Ezt a megjegyzést érdemes volt megtenni.

Kell-e mondani is? Semmiben sem gyengítik annak a részrehajlótlan és bátor vádbeszédnek horderejét, hasznosságát és kérlelhetetlen igazságát, melyet Albert *Londres* adatokkal felszerelve mondott el a figyelő Franciaország és a Népszövetség előtt a gyarmatosítás némely módszerei ellen, mik már túlságosan régóta tartanak s mik végelemzésül nem egyebek, mint a négerkereskedelem újabb változatai, melyeket az előzőjénél is kegyetlenebb köztársasági rezsim határozatai, rendeletei és törvényei biztosítanak.

Valóban, néhány megbocsátható tévedés ellenére, melyet egyesek majd igyekeznek mértéktelenül felfűjni, Albert *Londres* nem hazudott. S ha már valamit a szemére lehet hányni, az az, hogy az igazságot távolról sem tárta fel egészen a maga teljességében.

Semmi pontatlanság azokban a rettenetes képekben, melyeket élénk festépipülés végett. Az emberi szenvedés poklába lépünk vele átmenet nélkül, a lemondás poklába, mit előtte már Edmund D. *Morei*, Félicien *Challaye* és

Pierre Mille 1900–1906-ig, *Vandervelde* 1923-ban és André *Gide* 1925–1926-ban felkutatott.

Az adó, a szolgáltatások, a szolgáltatások megváltása, az önkéntes-toborzás, a behívás, a gyapatrobot, a kaucsukrobot, más kínszenvedések, ezeket a nevet halljuk lihegni a gyehenna mélyén, ahol a jelen órában egy egész faj vívja haláltusáját.

De ha Albert *Londres* megcáfolhatatlan adatok erejével (s ezeket sohasem fogják megcáfolni) feljegyezhetette, hogy az *önkéntes-toborzás* – legalábbis úgy, ahogy azt végre szokták hajtani némely afrikai gyarmatunkon – nem más mint embervadászat (adalék címén érdemes elolvasni erre vonatkozólag *Samba Diouf útját*-t a Miaraud-fivérektől és Lucie *Costurier Ismeretlen látogatók* című munkájának néhány szakaszát), ezzel szemben ő sem tudja, hogy a behívást oly embereken hajtják végre, akik bent sincsenek az anyakönyvben, ami azt jelenti, hogy *törvényesen nem is léteznek*, és hogy ezek a szerencsétlenek három évet kötelesek tölteni katonai szolgálatban egy–egy és fél év helyett.

Jól látta, hogy a fejadónak nevezett adó – ezt az adót a francia gyarmaton bizvást csorda-adónak nevezhetnék – automatikusan magába szívja a közigazgatás ügynökeinek ébersége folytán a bennszülöttek összes kínosan keresett pénzét, meg azt, mit a hordással, a csónakszállítással, a szolgáltatások megváltásával vagy közmunkálatokkal szereznek, meg azt, mihez a nyers gyapat termékeinek eladásával, pálmadióval, Karité-vajjal s kaucsukkal jutnak.

De például azt már nem tudhatja, hány napot, hány órát kell egy bennszülöttnak szentelnie az egész időszak alatt egy gyatra kis kiló kaucsuk előállítására, azt sem, mily szégyenletesen keveset kap érte.

Tényleg nem lehet megérteni azt az egész borzalmat és egész tragikumot, amivel a hordás, vagy a kaucsuk-készítés jár; olvassák el *Batualát* és *Dzsuma, a bozót kutyáját*-t, melyeket elfogultságtól mentes szellemmel s egészen friss szemekkel írtam.

Ezekben nemcsak meztelen és nyers igazság van, mint az *Ébenföldben*, hanem tizenöt évig megélt való igazság, mit egyébként minden hivatalos, vagy félhivatalos lap igazol, adatok oly sorozata, melyeket már nem lehet rövidebbre fogni.

Mert elég volna felkérni Aug. *Chevallier*-t, akinek neve kétségszövegbevonhatatlan tekintély gyarmati körökben, hogy szíveskedjék közölni a sajtóval annak a bölcs tanulmánynak legfontosabb kivonatait, melyet 1921-ben a kaucsukkérdésről írt.

Kiegészítésül fel lehetne kérni a gyarmatügyi minisztériumot, amely egész biztosan birtokában van az idevágó levelezés hiteles másolatának, mondja meg annak a hatalmas francia gyarmati szervezetnek a nevét, semmi mást, csak a nevét, amely 1918–19-ben Franciaország nevében az álmokörgyógyító-bizottság vezetőjének összetett kezekkel könyörgött, ne tárja fel megfélelbezhetetlen, pontos és lesújtó jelentésének konklúzióit, ahol tel-

jes pártatlansággal meztelenre vetkőzteti azokat a kegyetlen gyarmatosítási módszereket, miket az afrikai francia gyarmatokon használtak és kimutatja azokat az irtózatos eredményeket, melyek belőle származtak.

Ami a *Congo-Ocean* építését illeti, magamnak követelem a nagy tisztességét, hogy első voltam 1926-ban, aki jeleztem a francia sajtóban a nagy, egy Verescsagin ecsetjéhez méltó dantei drámát, mely ott messze, Mayomb-ban lejártszódot.

A továbbiakban *Pégourier* gyarmatfelügyelő jelentései csak megerősíthették kijelentéseimet, sőt! s ugyanakkor Blaise *Diagne* szenegáli képviselő saját kezűleg írt levélben értésére adta az afrikai főkormányzóságnak, hogy a közvélemény előtt kinyilatkoztatott súlyos tényeket csak azzal a feltétellel hajlandó nem vinni a parlament elé, ha meghosszabbítja a *Tréchet*-féle concessziók privilégiumát, mely ötévi érvényesség után a lejáráthoz közeledett.

Röviden: a gyarmatosok szemében visszatetsző lehet, hogy Albert *Londres* véget vet ezeknek a kellemetlen szokásoknak, melyek lehetővé teszik, hogy vezetőink mértékre fabrikálnak az átlag francia, sőt egész egyszerűen a francia ember használatára oly igazságot, mely a valósággal csak igen távoli hasonlóság révén egyezik.

Bárhogy van is, Albert *Londres* igazsága az egyedüli valóság, először is azért, mert a gyarmatosok éppen azért, hogy annyira haragszanak, bizonyítják, hogy nincs igazuk s ezt tudják, azután azért, mert oly írók garanciájára támaszkodhatik, akik nem törődnek mással, mint hogy mint a világ polgárai eleget tegyenek írói feladatuknak. Az *Ébenföld* tragikus könyve az egész emberiségnek, mely benne van és amelyet támogatni szándékozik. Megrázó vészkiáltás az összes horizontok felé.

Gyáva ember, aki nem csatlakozik mellé.

Ford.: M. Pogány Béla
(*Munka*, 1929, 6. szám)

Meglepetésünkre a *Nagyvilág* 1991. évfolyamának 7. számában viszont találtunk egy vérbő, „igazi afrikai” novellát, amely a *Pohirro* címet viseli, és amely a törzsi élet egy szokásdrámáját eleveníti fel: a lánya közeledésének végül ellenállni nem képes apa, vagyis az *incestus*t, magarán vérfertőzést elkövető szülő és gyermek tradicionális halálbüntetésig vezető történetét beszéli el. Az eseménysor, amely egyébként most is a nilota népek egyik észak-keletre menekült csoportjához, a *szara* (sara) s nem a *szára* népcsoport körébe vezet el bennünket, egy sor szokáselemet hoz felszínre. A hagyományos földművelés, a hagyományos vadászat, a falusi nagygyűlés, a tradicionális lánykérés, a férj és feleség együttélésének sajátos törzsi viszonyai, a méregpróba, illetve a vérfertőzés (halál)büntetésének módjai, vagyis mindezek vagy egyes jellegzetes elemeik sorban az olvasó elé rajzolódnak. És eközben az afrikai mesékre jellemző versbetét is, mint különleges szóművészeti stíluselem, megjelenik, igaz persze, hogy itt a dalok nem egyszerűen csak hangulatfestő díszítő elemek, mint

az igazi mesékben, hanem a történet kibontakozását elősegítő, előreivő cselekményes mozzanatok (ráadásul olyan gúnyversekről van szó, amelyek a hagyományos jogszokásokat is sejtetik). A terhes lányt végül apja férjhez adja, azonban két hónap elteltével kiderül, aminek ki kell derülnie. Íme, az elbeszélés egy részlete jellemzősül, amikor a már jó ideje falucsúfolta férj ráébred a valóságra, és a dráma kerekai forogni kezdenek (Pohirro az apa, Kédembui a lánya, Nangasszan a lány férje):⁴⁷

„Aznap Nangasszan mérgesen ébredt. Szemével azonnal Kédembuit kereste. Kédembui sehol.

Hol kószál? Magánkívül ordítani kezdett:

– Hé, Kédembui! Hé, Kédembui!

De amint a messzeségből Kédembui hangja válaszolt neki – Hé!... – tíz-tizenkét kis szára-mandzsingai torkaszakadtából kiabálta:

Pohirro jó apa

ó, uéjj

Kédembui jó lány

ó uéjj

Nangasszan meg tökfilkó

ó uéjj

De most aztán elég volt! Szitkozódva ment ki az ajtón.

Kédembui ráérősen közeledett.

Nangasszan gorombán szólt rá, a szomszédok nagy megütközésére, akikhez kíváncsiak tömege csatlakozott.

Hallotta Kédembui? Nahát, neki, Nangasszannak, elege lett a gúnyversekből. Elege... Igen! Először is semmivel sem szolgált rá. Azonkívül joga van tudni, tudni akarja, ki az apja a gyerekeknek, akit Kédembui a hasában hord... Micsoda, válasz helyett sír? (...)

Szaggatott mondatai a torkára forrtak.

Haragja tetőpontján, amikor már majd szétvetette a méreg, nekiment Kédembuinak...”

Talán befejezésül annyit: Marant hasonlóan sok „sorstársához” afféle egykönyves írónak minősítik, még ha valójában több más regényt és számos novellát is írt. Az irodalomtörténetbe merevedő irodalmi élet időfolyamának egészen sajátos megnyilvánulása, hogy sokszor még jeles írók esetében is csak az a mű marad meg a figyelem középpontjában, amely valamilyen kiemelt történelmi pillanatban született. Még a nemrég elhunyt világhírű Chinua Achebe esetében is tapasztalható ez a jelenség. Életművéből máig az első regénye áll a középpontban. E könyvről több MA vagy PhD-értekezés született, mint az összes többiről együttvéve. Negyedik, egyébként az előzőekkel egy színvonalú, kitűnő regénye, az *Arrow of God* pedig egyenesen árnyékba került. De erre a sorsra jutott a korábban említett Thomas

Mofolo is, akinek Chaka-regényéhez: a keletkezése (a szerző mára kideríthetetlenül módon, de vélhetően zulu vidékeket látogatva gyűjtött hozzá anyagot), részben nyilván a témája, és nem kis részben a kiadási kálváriája (a korábban a szerző kiadóját jelentő Morija-i missziós telep mintegy másfél évtizedes ellenállása) adott és ad hátteret, löketet a folyamatos világirodalmi érdeklődés felkeltéséhez és fenntartásához. Másik két regénye viszont nem igazán kelt ma már nemzetközi figyelmet.

Ezért kell zárógondolatként azt felvetnünk, hogy a *mégis csak többkönyves* René Maran, akinek a gazdag munkásságára mi magunk is egy, a bibliográfiához függesztett műjegyzékkel kívánjuk a figyelmet ráirányítani, remélhetőleg a közeljövőben más műveivel is „beléphet majd a magyar irodalom világába.”

Megjegyzés

Maran könyvében szinte tobzódik a helyi afrikai nyelvű, azaz *banda* kifejezések használatában (amelynek jó részét Kosztolányi sem hagyja el), okkal, hiszen ezzel is azt kívánja érzékeltetni, hogy nem Európában, hanem egy egészen más világban, Afrika „belsőleg” megközelített, feltárt világba csöppentünk. Mindemellett a pontosítás kedvéért megemlítjük, hogy ez a népnév az egykori Ubangi-Sári, ma a Közép-afrikai Köztársaság egyik etnikai csoportját jelöli. Nyelvüket Greenberg (1963) a Niger-Kongó nagy nyelvcsaládon belül egy eléggé elváló kis csoportba, a 10 nyelvet magába foglaló Ubangi csoportba sorolja. Mások az Adamawa nyelvcsalád déli csoportjába illesztik be e nyelveket. Míg Gerrit Dimmendaal holland nyelvész (2008) önálló nyelvi szigetnek tekinti azokat. Egyébként az Ubangi nyelvek közül a *ngabndi* vagy *sango* nyelv, illetve az ezen a nyelven beszélők adják a legnagyobb, mondhatni az ország nemzetalkotó népességét. Maran tájékozottságára utal egyébként, hogy a tanulmányunk végén röviden idézett novellájában (Pohirro) viszont a szomszédos Csádnak a nilusi-szudáni nagy nyelvcsoporthoz illeszkedő és a *sao*-któl származó *sara* (*kameeni*) nyelvet beszélő törzsi közösséget hívja életre, amely mellel az ország fő népcsoportját képviseli. És ennek a nilota (vagyis Nílus-vidéki) etnikumnak a tagjai minden bizonnyal a 16-17-18. században az arab rabszolga-kereskedők elől menekültek el (észak-keletre) mai lakhelyükre eredeti (jóval dél-nyugatabbra fekvő) hazájukból.

Jegyzetek

- 1 Az egyetemes művelődéstörténet e jeles személyiségeitől (Leo Africanust kivéve, akiről viszont egy életét leíró regény jelent meg) számos mű látott napvilágot magyar nyelven is. Így azok adatait itt most nem adjuk meg.
- 2 Lásd: *Letters of the Late Ignatius Sancho, An African. In Two Volumes. To Which Are Prefixed, Memoirs of His Life.* Vol. I–II., 1782, London, Printed by J. Nichols. – *The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, or Gustavus Vassa, the African, Written by Himself,* 1789, London. – *Narrative of the Enslavement of Ottobah Cugoano, a Native of Africa,* 1825, London, Printed for the Author and Sold by Hatchard and Co.
- 3 Schön, J. F.: *African Proverbs, Tales and Historical Fragments,* 1886, London, SPCK, 195 old. (Benne: Life and travels of Dorugu, 7–71. old)
- 4 Schreiner, Olive, illetve Cloete, Stuart művei magyar nyelvű kiadásainak adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.

- 5 Thomas Mofolo: *Chaka*, 1925, Morisa, Morisa Press (szoto nyelven), angol fordítás: 1931, London, Dutton, francia fordítás: 1941, ford. V. Ellenberg, modern angol kiadás: 1981, translation and with an Introduction by Daniel Kunene, London – Ibadan – Nairobi, Heinemann.
- 6 Plaatje, Sol T.: *Mhudi* (történelmi regény), 1930, Morija, Lovedale Press.
- 7 Callaway, Henry: *Izinganekane: Nursery tales, traditions, and histories of the Zulus, in their own words: with a translation into English, and notes*, vol. I, 1868 (második kötet nem jelent meg); Uő.: *The Religious System of the Amazulu in the Zulu language with translation into English and notes in four parts*, 1870, Cape Town, Struik. – Chatelain, Heli: *Folk-Tales of Angola. Fifty Tales with Ki-Mbundu Text, Literal English Translation, Introduction and Notes*, 1894, Boston – New York, G. E. Stechert, XII + 315 old. (Memoirs of the American Folk-Lore Society, 1).
- 8 Pécsváradi (Pechvárad?) Gábor 1520, adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 9 Huszti (Huszthy) György 1566 (1881), adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 10 Lásd: Almásy László: *Levegőben, homokon...*, 1937 adatait Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 11 Számos írás jelent meg az utóbbi években róluk, sok információ található az Interneten, lásd még: Margittai Gábor 2009 adatait: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 12 Márki Sándor: 1884, Magyarok Afrikában, *Pesti Napló*, 330. sz., november 30., Jankó János: 1888, Afrika és a magyarok, *Budapesti Szemle*, 53. szám, 423-438. old., Tardy Lajos 1977, 1979, 1983 adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 13 Dombay Ferenc, Tóth Ferenc, Jetting Károly, Kindermann Károly, Geramb Ferdinand, Benyovszky Móric műveinek az adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 14 Mungo Park 1816, illetve 1929 adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 15 Torday Emil: 1924 *Afrika emlékek. Egy Afrika-kutató naplójából*, Budapest, Világirodalom, 320 old. (A hat világrész. Útikalandok és felfedezések, 13), a *Tábortűz mellett (mesélj emberekről, állatokról)* c. fejezet (206-283. old.) 18 mesét tartalma; Dénes Zsófia 1924 Tiszay Andor 1941, Fónagy Iván 1942, Radnóti Miklós 1944 adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>, továbbá lásd: Hevesy Iván: Vad népek költészete, in: Harsányi Zsolt et al. szerk: *A Műveltség útja*, IV. köt., 1929, Budapest, Tolnai Nyomda Műintézet és Kiadóvállalat R.-T., 291-299. old., József Attila: Primitív költészet, in: *Összes művei*, IV. kötet, 1967, Budapest, Akadémiai Kiadó, 146-149. és 276-277. old., Tiszay Andor: *8 exotikus dal*, 1938, Budapest, Magyar Zeneszó, 1–4. old.
- 16 Vajda László 1945 adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 17 Bodrogi Tibor 1961 (dél-afrikai), Dégh Linda 1960 (madagaszkári), Dornbach Mária 1977 (kubai joruba), Görög Veronika 1984 (bambara), Katona Tamás – Molnár Imre 1960 (marokói), Kende István 1962 (guineai), Ortiz, Fernando – Boglár Lajos 1974 (kubai néger), Radnóti Miklós 1944/1957/1972, Simon Róbert 1971 (egyiptomi), Voigt Vilmos 1969 (kelet-afrikai) adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 18 Bodrogi Tibor – Karig Sára 1962 (németül: 1969), valamint Djibril Tamsir Niane (1983) adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 19 Peter Abrahams (1953) adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.

- 20 Az olvasó jól érzékelheti ezt akár abból is, ha összeveti Kun Tibor utószavának és ennek az írásnak az információit: a két munka, nyilván különféle forrásokból elkészítve, rendkívül ellentmondó ismereteket közöl. A középfajú könyvkiadás ilyenkor sietve megszüntetné ezeket az ellentmondásokat. Mi meghagytuk azért, hogy bárki érzékelhesse, a szerzők pontos életrajzi adatainak felderítése adott esetben milyen nagy nehézségekbe ütközik.
- 21 Meglepő helyen, a *Népstadion* Internetes portálon található egy írás, amelyben Blaise Diagne egy focista leszármazottja nyilatkozik felmenőiről is. Ebben található a következő részlet: „... Hogy az afrikai, fekete és francia identitás kérdései mennyire óvatos manőverekre készítették a kor humanistáit és polgárjogi aktivistáit, mi sem bizonyítja jobban, hogy Diagne egy René Maran nevű, martinique-i születésű író is bíróság elé állított, amiért az egyik cikkében nemcsak a franciák gyarmati bánásmódját kritizálta élesen, hanem személy szerint őt is támadta, gyakorlatilag a franciák ügynökének, a kizsákmányoló szöcsövének állítva be őt a közvélemény előtt. Bár ugyanazon harc két oldalán álltak, az identitás-vitából Diagne jött ki jobban – Marannak a felfüggesztett börtönbüntetés mellett kártérítést kellett fizetnie. (OJNST 2010, lementett változat: 1-6. old., 2. old.). Egyébként a téma részletes áttekintését lásd: Conklin 2003.
- 22 Nauriya, Anil n. d.
- 23 Kosztolányi cikkének adatait lásd a bibliográfiában.
- 24 Laczkó Géza 1923, 584., old.
- 25 Színi Gyula 1927, 111. old.
- 26 Just Béla 1932, 151. old.
- 27 Anon 1928, 474-475. old.
- 28 E. J 1928, 806-807. old.
- 29 Egri Viktor 1928, 824-825. old.
- 30 Fábry Zoltán 1929, 499-500. old.
- 31 Nagypál István 1927, 148-149. old.
- 32 Varga Rózsa 1992, 13. old.
- 33 Keszthelyi Tibor 1970, 12. old.
- 34 Keszthelyi Tibor 1970, 13. old.
- 35 Keszthelyi Tibor 1971, 117, 118. old.
- 36 Gergely Ágnes 1986, 35. old.
- 37 Maár et al. 2011, 897-899. old.
- 38 Maár et al. 2011, 896-908. old.
- 39 Achebe 1977.
- 40 Simor András 1982, 31. old., könyvének (1972) adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikaisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 41 Krajnik Ildikó 2012a *A négritude megjelenése az irodalomban és intézményi kiépülése* c. fejezet első bekezdése.
- 42 Józán Ildikó 2-13, lapszám jelölése nélkül.
- 43 Nagy Lajos 1925, 497. old.
- 44 Maran 1938, 28-29. old., Kosztolányi 1922, 21. old., Kun Tibor ford. kézirat, első fejezet (1-9. old.): 7. old.
- 45 Maran 1938, 79-80. old., Kosztolányi 1922, 53. old., Kun Tibor ford. kézirat, negyedik fejezet (1-6. old.): 6. old.
- 46 Maran 1938, 54-69. old.
- 47 Maran 1991, 1030-1031. old.

Idézett és felhasznált művek jegyzéke

ACHEBE, Chinua

1977 | An Image of Africa, *The Massachusetts Review* (Winter), 782-795. old.

ANON

1928 | Jönnek a négerek, *Korunk*, 6. szám, június, 474-475 old.

BIERNACZKY Szilárd

2013 | *Magyar afrikánisztikai bibliográfia*, Érd – Budapest, 226 old, lásd: <http://afrikatudastar.hu>.

CONKLIN, Alice L.

2003 | Who Speaks for Africa? The René Maran – Blaise Diagne Trial in 1920's Paris, in: Sue Peabody and Tyler Stovall eds.: *The Color of Liberty*, Durham, NC: Duke University Press, 302-337. old.

E. J.

1928 | Egalité, fraternité, *Korunk*, 11. szám, november, 806-807. old.

EGRI Viktor

1928 | Újjáéledő romanticizmus, *Korunk*, november, 11. szám, 823-825. old.

FÁBRY Zoltán

1929 | Beteg Európa, *Korunk*, 7. szám, július, 495-505. old.

GERGELY ÁGNES

1986 | *Költészet és veszélytudat. Feljegyzések egy afrikai költő portréjához.* [Christopher Okigbo] (Tanulmányok.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 157 old.

JÓZAN Ildikó

2013 | Latraduction et lamodernité littéraire, franciára ford. ÁDÁM Anikó, Paris, Centre d'Étude de l'Europe Médiane – CEEM (INALCO), lásd az Interneten. http://www.histrad.info/index.php?option=com_content&view=article&id=264:questionnaire-hongrois-3&catid=49:hongrois&Itemid=80

JUST Béla

1932 | A Goncourt-Díj csödjé, *Napkelet*, február 1., 10. évf., 2. szám, 151-152. old.

KESZTHELYI Tibor

1970 | A négritude és a nyugat-afrikai irodalom (Fekete-afrikai irodalom Magyarországon – különszám), *Helikon*, 1:11-21 old.

1971 | *Az afrikai irodalom kialakulása és fejlődése napjainkig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 303 old.

KOSZTOLÁNYI Dezső

1922 | Fekete író, *Pesti Hírlap*, XLIV. évf., 53. szám, 4-5. old. (rovat: Vasárnap, műfaj: tárca) (másodközlés: *Bácsmegyei Napló*, XIII. évf., 66. szám, március 7., 6. old., újraközlés: Maran, in: Kosztolányi Dezső: *Ércnél maradóbb*, 1975, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 367-369. old.)

KRAJNIK Ildikó

2012 | A négritude helyzete a francia irodalom intézményrendszerében, *Vörös Postakocsi* internetes honlapon. www.avorospostakocsi.hu/author/krajnik-ildiko/

KUN Tibor

1982 | Maran, René, in: *Világirodalmi Lexikon*, 7. kötet, Budapest, Akadémiai, 736-737. old.

2012 | Egy elfelejtett afrikai író: René Maran, in: *Hazatérés a szülőföldre (Frankofón afrikai és antillai irodalmi tanulmányok és antológia (Maghreb, Madagaszkár és az Antillák))*, a tanulmányokat írta, a szövegeket válogatta, fordította és jegyzetekkel ellátta Kun Tibor, szerk. Biernaczky Szilárd, Érd, Mundus Novus Könyvek, 240-249. old. (*Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában* 8)

LACZKÓ GÉZA

1923 | A fügefalevél, Tanulmányok és megjegyzések a női lélekről, testről s mindkettő díszeiről, I. köt., *Nyugat*, 4. szám, 582-585. old.

MAÁR Judit

2011 | *A francia irodalom története*, Budapest, Eötvös Kiadó, 944 old. (Maranról: 897-899. old.)

MARAN, René

1922 | *Batouala*. Igazi néger regény, ford. Kosztolányi Dezső, Budapest, Légrády Testvérek, 160 old. (második kiadás: 1924)

1929 | Egy faj haláltusája, ford. M. Pogány Béla, *Munka*, 6. szám, március, 181-182. old.

1935 | A legszebb szerelem, ford. László Ferenc, *Ünnep*, 1. szám, 3-6. old.

1938 | *Batouala. Véritable roman negre*, Prix Goncourt 1921, édition définitive, Paris, Editions Albin Michel, 251 old. (a kötetben egy kisregény is található: *Youmba, la mangouste*, 191-250. old.)

1991 | Pohirro, ford. Villó Ildikó, *Nagyvilág*, 36. évf. 7. szám, 1031-1046. old.

MÓRICZ Miklós

1931 | Foglalkozása: intellectuel, *Nyugat*, I. köt., 3. szám, 157-159. old.

NAGY Lajos

1925 | Szabad-e, lehet-e ma írni a magyar írónak?, *Nyugat*, I. köt., 8-9. szám, 483-493. old.

NAGYPÁL István

1937 | Két írókongresszus, *Nyugat*, II. köt., 8. szám, 148-149. old.

NAURIYA, Anil (az indiai legfelsőbb bíróság tagja)

n. d. | *Freedom, Race, and Francophonie: Gandhi and the Construction of Peoplehood*, lásd az Interneten www.codesria.org/IMG/pdf/anil_Nauriya.pdf

OJNST

2010 | Sajtóból van a gól – Egy furcsa korszak úttörője, *Népstadion* (internetes portál), 1-6. old. (In *Bed With Maradona* blog alapján)

SIMOR András

1982 | Történetiség és kubaiság, *Filmvilág*, 11. szám, 30-33. old.

SMITH, Alice

1980 | René Maran's *Batouala* and the *Prix Goncourt*, *Contributions to Black Studies*, Vol. 4, Article, 4:1-19. old.

SZÍNI Gyula

1927 | Courteline és a Goncourt Akadémia, *Nyugat*, I. köt., 1. szám, 109-112. old.

VARGA Rózsa

1992 | Illyés Gyula és Forbáth Imre levelezése, *Irodalomtörténeti Közlemények*, XCVI, 2:242-258. old.

René Maran művei

1909 | *La maison du bonheur*, Paris. (költemények)

1912 | *La Vie intérieure*, 1909–1912, Paris, Ed. du Beffroi, 157 old. (költemények)

1921 | *Batouala – Véritable roman nègre*, prix Goncourt, dédié à son «très cher ami Manoël Gahisto», Paris, Ed. Albin Michel, 169 old.

1921 | *La mangouste et le serpent*, Paris (mesék)

1922 | *Le Visage calme*, Paris, Ed. du Monde nouveau, 87 old.

1924 | *Le Petit roi de Chimérie*, Paris, Ed. Albin Michel, 237 old. (mesék)

1927 | *Djouma, chien de Brousse*, Paris, Ed. Albin Michel, 253 old. (regény)

1927 | *Journal sans date*, roman inédit, *Les Oeuvres libres* (Paris) 73 (1927), 105-236. old.

1931 | *Le Cœur serré*, Paris, Ed. Albin Michel, 252 old. (önéletrajz)

1931 | *Asepsie noire*, Paris, Laboratoires Martinet, 45 old. (Paris: Jean-Michel Place, 2006, 64 old.) (versek)

1931 | *Le Tchad de sable et d'or*. Documentation de Pierre Deloncle, Paris, Revue française.

1934 | *Le Livre de la brousse*, Paris, Ed. Albin Michel, 287 old. (regény)

1935 | *Les Belles images*, Bordeaux, Ed. Delmas, 83 old. (költemények)

1938 | *Livingstone et l'exploration de l'Afrique*, Paris, Gallimard (életrajz)

1941 | *Bêtes de la brousse*, Paris, Ed. Albin Michel, 253 old. (regény)

1941 | *Brazza et la fondation de l'A.E.F.*, Paris, Gallimard. (életrajz)

1943 | *Mbala, l'éléphant*, Illustrations de André Collot, Paris, Ed. Arc-en-Ciel, 187 old. (regény)

1943 | *Les Pionniers de l'Empire* (tome I), Paris, Ed. Albin Michel, 331 old.

1943, 1946, 1955 | *Les pionniers de l'Empire* (Tomes I, II, III), tanulmányok, Paris, Albin Michel. (Tome I: Jean de Béthencourt, Anselme d'Isalguier, Binot le Paulmeir de Gonnevillle, Jacques Cartier, Jean Parmentier, Nicolas Durand de Villegaignon, Jean Ribaut. Tome II: Samuel Champlain, Belain d'Esnambuc, Robert Cavalier de la Salle. Tome III: André Brüe, Joseph-François Duplex, René Madec, Pigneaux de Behaine)

1944 | *Peine de coeur* (dédié à Lucien Descaves), Paris, S.P.L.E., Ed. Univers, 207 old. (mesék, elbeszélések)

1946 | *Les Pionniers de l'Empire* (tome 2), Paris, Ed. Albin Michel, 413 old.

1947 | *Un Homme pareil aux autres*, „dédié à Lucien Descaves, en témoignage de ma reconnaissance et de ma gratitude”, Paris, Ed. Arc-en-Ciel, 248 old. (regény)

1941–1951 | *Savorgnan de Brazza*, Paris, Éditions du Dauphin (életrajz).

1953 | *Bacouya le Cynocéphale*, Paris, Albin Michel, (regény)

1957 | *Félix Éboué, grand commis et loyal serviteur, 1885–1944*, Paris, Éditions Parisiennes. (életrajz)

1958 | *Le Livre du souvenir, poèmes, 1909–1957*, Paris, Présence Africaine.

1961 | *Bertrand du Guesclin, l'épée du roi*, Paris, Albin Michel. (poszthumusz mű, életrajz).

A szerzőről

néprajzkutató, afrikanista
ny. egy. docens, kandidátus
felelős szerkesztő (AHU Magyar
Afrika-Tudás Tár elektronikus
könyvtár)

About the Author

Ethnographer, Africanist
Retired Associate Professor, C.Sc.
Executive Editor (AHU Hungarian
Africa Knowledge Store, e-library)

biernaczky.szilard@munduspress.hu

English Abstract

René Maran in Hungary

René Maran's famous novel (*Batouala*, 1921, *Goncourt Prise*), in which almost fifty years before Chinua Achebe's key novel (*Things Fall Apart*, 1958) we can see the white colonialists through the native blacks' eyes, was discovered in 1922 by Dezső Kosztolányi, excellent Hungarian poet and novelist, actually the chairman of the Hungarian Pen Club. He translated the Maran opus into Hungarian immediately, and it was published the same year by a Budapest publishing house. Even, this work at a later stage left certain traces in the Hungarian literature and culture history. The present study aims to collect and review the available philological data of these literary phenomena.